

KRIMINALOMSORGEN

Forvaring – erfaringer og utfordringer:

**Foredrag og innlegg på
forvaringskonferanse,
KRUS 12.6.2007**

Berit Johnsen (red.)

Kriminalomsorgens utdanningscenter 2008

Utgitt av:
Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS
Boks 6138 Etterstad
0602 Oslo
www.krus.no

Copyright: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, Oslo 2008

I serien: KRUS Rapport
Nr 4/2008
ISBN: 978-82-91910-83-3
ISSN: 0803-9402

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

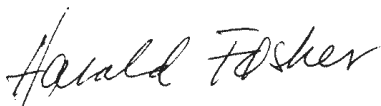
Forord

Denne publikasjonen er et resultat av en konferanse om forvaring som ble avholdt på KRUS 12.6.2007. Nesten 150 personer fra forskjellige instanser som departement, politi, domstol, kriminalomsorg, helse, tidligere innsatte og innsattes interesseorganisasjoner deltok på konferansen. At konferansen ble møtt med så stor interesse fra ulike hold, er et signal om at forvaring engasjerer.

Engasjementet har også vist seg blant foredragsholderne og innleiderne ved at det var svært enkelt å be om bidrag til konferansen. Derfor kan vi med glede presentere foredrag og innlegg fra personer som besitter unik kompetanse og kunnskap om forvaring. Foruten å være positive har de også utvist en stor tålmodighet med å redigere sine foredrag og innlegg for denne publikasjonen. Det rettes herved en stor takk til alle bidragsyterne!

Selv om det er gått noe tid fra konferansen ble arrangert og til publiseringen av rapporten, er problemstillingene like aktuelle. KRUS ser denne rapporten som en viktig del av kunnskapsformidlingen om forvaring.

KRUS, februar 2008

Harald Føsker

Abstract

This publication is a result of a conference about preventive detention that took place at The Correctional Service of Norway Staff Academy June 12, 2007. The purpose of the conference was to gather the different services that are involved in the criminal proceedings of preventive detention – the police, the prosecuting authority, the courts, the experts on forensic psychiatry, the lawyers, the correctional services and those who are convicted to preventive detention – in order to create a dialogue. Research over the years the law of preventive detention has existed, has revealed a need for such a dialogue. Nearly 150 persons from different services participated at the conference, which shows that there is a great interest in the subject.

The title “Preventive detention – experiences and challenges” reflects that the papers presented at the conference and which are published in this report, focus on the past as well as the future. The report presents the experiences and challenges of preventive detention from different stands: the political, the forensic psychiatry, the courts, the prisons, the probation service, the prosecuting authority, the lawyers and the convicted.

The new law on preventive detention took effect on January 1, 2002. The purpose of the law is to protect the public from offenders that are considered to be dangerous. In principle, there is no upper time limit to a preventive detention sentence. However, when the court convicts a person to preventive detention it has to set a time frame, which cannot exceed 21 years. The court can prolong the sentence, if it considers the convicted person to be still too dangerous to release

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Abstract	4
Innholdsfortegnelse	5
1.0 Introduksjon	6
2.0 Forvaring	7
3.0 Åpningstale.....	9
<i>Sissel Kofoed, underdirektør, Kriminalomsorgsavdelingen, Justisdepartementet</i>	
4.0 Hva kan rettspsykiatere bidra med i forvaringssaker?	13
<i>Randi Rosenqvist, leder, Den rettsmedisinske kommisjon</i>	
5.0 Erfaringer fra domstolen pr. 12.6.2007	19
<i>Trond Mangseth, avdelingsleder/tingrettsdommer, Asker og Bærum tingrett</i>	
6.0 Innlegg fra Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt.....	25
<i>Tone Heyerdahl, sosialkonsulent</i>	
7.0 Innlegg fra Ila fengsel og forvaringsanstalt.....	34
<i>Benedicte Westin, sjefspsykolog</i>	
8.0 Innlegg frå Oslo friomsorgskontor.....	39
<i>Njål Grimstad, assisterande friomsorgsleiar</i>	
9.0 Innlegg om utfordringer	44
<i>9.1 Jenny Sellæg, statsadvokat, Nordland statsadvokatembeter</i>	
<i>9.2 Randi Rosenqvist, leder, Den rettsmedisinske kommisjon</i>	
<i>9.3 Berit Reiss-Andersen, forsvarsadvokat</i>	
<i>9.4 Henning Torma, miljøterapeut Bredveit fengsel og forvaringsanstalt</i>	
<i>9.5 "Guttorm", prøveløslatt forvaringsdømt – tidligere innsatt på Ila</i>	
10.0 Orientering om gruppen som etterkontrollerer reglene for forvaring, strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner	54
<i>Siri Weisæth, gruppens sekretær</i>	
11.0 Referanser.....	57

1.0 Introduksjon

Konferansen ”Forvaring – erfaringer og utfordringer” er kommet i stand på grunnlag av et forskningsarbeid om forvaring som har pågått siden 2002. Forskningen har avdekket noe som synes å være et behov for dialog mellom ulike aktører som på forskjellige måter er involvert i forvaringsinstituttet: Justisdepartementet, politiet, påtalemyndigheten, domstolen, rettsmedisinerne, forsvarerne, kriminalomsorgen og de forvaringsdømte selv. En idé om å arrangere en konferanse om forvaring ble derfor spilt inn for Justisdepartementet som bifalt ideen. Konferansen ble avholdt på KRUS 12.6.2007. Målsettingen med konferansen var å sette søkelys på forvaringsordningen ut i fra ulike utgangspunkt og ståsted for å utveksle kunnskap, erfaring og synspunkter.

Alle foredragene og innleggene, utenom ett fra påtalemyndigheten, er gjengitt i denne publikasjonen. Gjengivelsene er gjennomgått og godkjent av forfatterne. Det presiseres at det er utgiver og redaktør som står ansvarlige for eventuelle feil. I den videre teksten omtales kun de publiserte innleggene.

Erfaringer og utfordringer

Tittelen ”Forvaring – erfaringer og utfordringer” tilsier både et tilbakeblikk og et fokus på fremtiden. Foruten åpningstalen som presenterer viktige momenter sett fra et politisk og departementalt hold, setter første del hovedfokus på erfaringer fra Den rettsmedisinske kommisjon, domstolen, forvaringsanstaltene (Ila og Bredtveit) og friomsorgen. Den andre delen tar mer for seg utfordringene, med innlegg fra påtalemyndigheten, Den rettsmedisinske kommisjon, forsvarergruppen, kriminalomsorgen og de forvaringsdømte. (Innleggene var på konferansen opptakten til en paneldebatt.) En orientering fra den regjeringsoppnevnte utredningsgruppen som etterkontrollerer reglene om strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner avrunder det hele. Publikasjonens struktur følger rekkefølgen av innleggene på konferansen.

Forvaringsordningen er kompleks. Før presentasjonen av foredragene og innleggene gis det derfor en kort innføring i forvaringsordningen. Den legger særlig vekt på de forhold som presenteres i foredragene/innleggene.

2.0 Forvaring

Forvaring er én av tre særreaksjoner som etter lovendring 1. januar 2002 erstattet sikringsordningen. Forvaring kan bare idømmes tilregnelige lovbrøyttere. Personer som var utilregnelige i gjerningsøyeblikket kan idømmes særreaksjonene tvungent psykisk helsevern eller tvungen omsorg.

Forvaring kan bare benyttes når en tidsbestemt straff ikke anses tilstrekkelig for å verne samfunnet. Forvaring kan imidlertid bare idømmes dersom vedkommende har begått eller forsøkt å begå en forbrytelse som har krenket andres liv, helse eller frihet – vårt samfunns fundamentale rettsgoder. Eksempler på slike forbrytelser kan være vold, seksualforbrytelser, trusler og ran. For å kunne dømme en person til forvaring må det dessuten foreligge en nærliggende fare for at vedkommende igjen vil begå en slik forbrytelse. Avhengig av lovbruddets art vil lovbrøytterens sosiale tilhørighet, forhold til rusmidler og seksualitet samt den psykiske helsetilstand være vesentlige momenter i farevurderingen. Det er retten som skal avgjøre i hvilken grad det foreligger en fare for tilbakefall og utmåle straffen ut fra det. I bestemmelsen om forvaring (Straffelovens § 39 c-g) foreligger det et krav om at det skal foretas en personundersøkelse av friomsorgen. Denne kan erstattes med en rettspsykiatrisk undersøkelse hvis retten finner det nødvendig.

Forvaring er en tidsbestemt straff. Retten fastsetter imidlertid alltid en tidsramme som ikke kan overstige 21 år. Når tidsrammen utløper, kan lovbrøytteren vurderes på nytt. Hvis domstolen konkluderer med at gjentakelsesfaren fremdeles er til stede, kan tidsrammen forlenges med inntil fem år om gangen. Det er ingen øvre grense for hvor mange ganger domstolen kan forlenge tidsrammen. I prinsippet kan derfor en person som idømmes forvaring sitte i fengsel livet ut. Videre fastsetter retten i de fleste forvaringsdommene en minstetid, som ikke kan overstige 10 år. Minstetiden har betydning for når den forvaringsdømte kan få prøvet spørsmålet om prøveløslatelse.

I tillegg til at en forvaringsdom skal være en reaksjon på en allerede begått forbrytelse, skal den også være et middel for å hindre lignende forbrytelser i fremtiden. Dette oppfylles på to måter: For det første hindrer fengslingen lovbrøytteren i å begå nye lovbrudd. For det andre blir det under gjennomføringen av forvaringsdommen fokusert på endring. En forvaringsdom skal ha et annet innhold enn vanlig fengselsstraff, og innholdet i forvaringen skal ta utgangspunkt i domfeltes kriminalitet og tilpasses den enkeltes særlige forutsetninger og behov. Det stilles også krav til tverrfaglig behandlingsinnsats og høy bemanningsfaktor. Det er Ila og Bredtveit som er opprettet som forvaringsanstalter – Ila for menn og Bredtveit for kvinner.

Det er hensynet til samfunnsvernet som er avgjørende for når den forvaringsdømte kan prøveløslates/løslates. Det er den forvaringsdømte eller fengselet hvor vedkommende soner som kan begjære prøveløslatelse. Prøveløslatelsen kan besluttes av kriminalomsorgen hvis både kriminalomsorgen og påtalemyndigheten finner det sikkerhetsmessig forsvarlig å løslate vedkommende. Hvis påtalemyndigheten og/eller kriminalomsorgen *ikke* finner det forsvarlig å prøveløslate vedkommende, fremmer påtalemyndigheten saken for retten som fatter en beslutning ved dom. Spørsmålet om prøveløslatelse må også fremmes for retten hvis det anses nødvendig å fastsette andre eller mer omfattende vilkår for prøveløslatelsen enn det som kan fastsettes av kriminalomsorgen. Dette kan f.eks. være at den forvaringsdømte skal ta opphold på en institusjon.

Hvis det er kriminalomsorgen som beslutter løslatelsen, skal det settes som vilkår at den forvaringsdømte skal følges opp av friomsorgen. Dette vilkåret kan også settes av retten.

Har retten eller kriminalomsorgen satt som vilkår at domfelte skal følges opp av kriminalomsorgen, bestemmer friomsorgen innholdet i oppfølgingen innenfor de rammene som retten eller kriminalomsorgen fastsetter, og iverksetter nødvendige tiltak som anses hensiktsmessige og sikkerhetsmessig forsvarlige. Vilkår fastsatt av retten eller kriminalomsorgen kan endres eller oppheves ved rettens kjennelse, og likeledes kan retten fastsette nye vilkår. Bryter den forvaringsdømte vilkårene, f.eks. ved å unndra seg oppfølging fra kriminalomsorgen, skal dette meldes til påtalemyndigheten. Alvorlige eller gjentatte brudd vil kunne medføre dom på gjeninnsettelse i fengsel.

3.0 Åpningstale

Sissel Kofoed, underdirektør, Kriminalomsorgsavdelingen, Justisdepartementet

Kjære alle sammen!

Jeg har på vegne av Justisdepartementet, KRUS og arrangementskomiteen gleden av å åpne denne dagskonferansen med temaet forvaring. Velkommen til tilsatte i departementet, kriminalomsorgen, påtalemyndigheten, domstolene og rettsmedisinsk kommisjon. Velkommen også til samarbeidspartnere fra andre etater og frivillige organisasjoner. Det er svært positivt at så mange sentrale personer har funnet tid til å delta på denne konferansen som omhandler et svært alvorlig og vanskelig tema. Hele 148 deltakere har meldt sin ankomst til konferansen. Det er i overkant av hva vi har forventet oss av interesse selv om vi visste at temaet ville være interessant for mange.

Tittelen på denne dagskonferansen ”Forvaring – erfaringer og utfordringer”, illustrerer at vi på denne samlingen ønsker å foreta et tilbakeblikk og skue fremover. Straffereaksjonen forvaring trådte i kraft 1.1.2002 og har således virket så lenge at vi har skaffet noen erfaringer. I tillegg ser vi også utfordringer i tiden fremover som gir grunnlag for refleksjon.

Å bli dømt til forvaring er en alvorlig sak for den det gjelder. Reaksjonen signaliserer at vedkommende har begått et svært alvorlig lovbrudd. Man kan risikere, i alle fall teoretisk sett, å bli sittende i fengsel på livstid. Da forvaring er en forholdsvis ”ny” straffereaksjon har vi riktignok ikke eksempler på at så har skjedd, heller ikke med sikringsdømte med hjemmel i det gamle sikringssystemet – men muligheten er der. Dette stiller svært store krav til alle aktører som er involvert i en forvaringssak, fra påtalemyndigheten til i siste ende kriminalomsorgen.

Forvaringssaker er saker hvor det er svært viktig med samarbeid mellom strafferettsetatene og god kunnskap om forvaring som reaksjon. Dette stiller også store krav til beslutningstagerne i alle ledd og evnen til å balansere hensynet til rettssikkerhet for den enkelte, og samfunnets sikkerhet som er det overordnede formål. Derfor har vi invitert alle berørte i straffesakskjeden, domstoler, Den rettsmedisinske kommisjon og viktige forvaltningssamarbeidspartnere til denne konferansen.

Forvaringsdømte utgjør en liten andel av kriminalomsorgens innsatte, bare 2 %, men en andel som krever mye ressurser i forbindelse med straffegjennomføringen og oppfølgingen. Vi som representerer kriminalomsorgen er først og fremst opptatt av å gjennomføre reaksjonene på en for samfunnet betryggende måte, og kunne tilby et innhold som er i tråd med intensjonene i lovforarbeidene. Det sistnevnte formålet er en stor utfordring for kriminalomsorgen som etat.

I henhold til forarbeidene til straffereaksjonen forvaring skal innholdet i straffegjennomføringen tilrettelegges slik at det kan bidra til å avlære domfeltes farlighet. Det er blant annet uttalt at en sterk satsning på innholdet i forvaringsreaksjonen er en nødvendig forutsetning for å kunne forsvare en straffereaksjon som i ytterste konsekvens kan være tidsubestemt.

Det er som kjent Ila og Bredtveit som i dag er hovedtilbudet for forvaringsdømte i Norge, henholdsvis for menn og kvinner. Det er imidlertid forvaringsdømte som utholder reaksjonen i andre fengsler, men da som hovedregel i forbindelse med 'utslusing' som vi sier i kriminalomsorgen, dvs. tilbakeføring til en normalisert tilværelse i samfunnet. I forbindelse med 'utslusing' vil det ofte være fornuftig av praktiske årsaker å gjennomføre siste del av straffen nær hjemstedet.

Selv om noen utholder forvaring i andre fengsler enn de som er øremerket til forvaringsdømte, har departementet vært klar på hvor hovedansvaret for gjennomføring av forvaring ligger og at det er svært viktig med et tilrettelagt tilbud for den enkelte. Representanter fra Ila og Bredtveit vil senere i dag kunne fortelle om hvilket innhold i soningen forvaringsdømte tilbys. Arbeidsgruppen som skal evaluere særreaksjonene skal også se på tilbudet til forvaringsdømte ved Ila og Bredtveit, og departementet ser med spenning frem til arbeidsgruppens vurderinger.

For kriminalomsorgens del har vi spesielt merket oss at det har vært eksempler på at en ny gruppe lovovertredere blir domfelt til forvaring. Dette gjelder personer f.eks. tilknyttet organisert kriminalitet og som ikke har samme lovbruddskarriere og personlige egenskaper som det tradisjonelle sikrings/forvaringsklientellet. Denne "nye" gruppen stiller kriminalomsorgen overfor helt andre utfordringer enn vi hittil har sett med det "tradisjonelle" klientellet. Spørsmålene her blir om vi har adekvate soningstilbud for denne gruppen, er sikkerheten god nok i eksisterende tilbud, og er det fornuftig å blande den nye gruppen med det tradisjonelle klientellet? Et annet spørsmål som kan oppstå er hvordan man håndterer eventuelle forvaringsdømte som tilhører samme kriminelle nettverk, såkalt gjengkriminalitet.

Den største utfordringen når det gjelder den "nye" gruppen forvaringsdømte, er hvordan vi skal tilrettelegge innholdet i straffegjennomføringen. Her kan blant

annet nevnes at Justisdepartementet vurderer om det skal etableres forvaringsplasser ved Trondheim og Bergen fengsel. Bakgrunnen for dette er blant annet at Ila er fullt belagt, og at det i noen tilfeller er ønskelig å plassere innsatte med forvaringsdom på andre steder enn Ila. Det understrekes at Justisdepartementet ennå ikke har tatt noen beslutninger om hvor andre soningstilbud til forvaringsdømte skal ligge¹. Forvaringsdømte er en uensartet gruppe med ulike behov samtidig som kriminalomsorgen er forpliktet til å tilrettelegge individuelt tilpassede opplegg. Hvor vanskelig dette er, vil man lett forstå når man vet at en forvaringsdømt kan være en psykisk utviklingshemmet av lettere grad eller en person som er tilknyttet alvorlig organisert kriminalitet.

I kriminalomsorgen er vi spent på hvordan omfanget av de ulike grupper forvaringsdømte vil se ut i fremtiden. Vi avventer derfor med spenning Høyesteretts avgjørelser i NOKAS-saken som nå er like rundt hjørnet. Dette er en prinsipielt viktig sak som vil bli retningsgivende for praksis til domstolene fremover².

Et annet aspekt som kriminalomsorgen og departementet er opptatt av, er at mulighetene for utslusing av forvaringsdømte bør forbedres. Det er ikke alltid like enkelt å få flyttet forvaringsdømte fra f.eks. Ila og til åpnere fengsler, selv om kriminalomsorgsfaglig tankegang tilsier at det ikke er særlig heldig å bli løslatt direkte fra lukket fengsel. Ikke minst forvaringsdømte har behov for en gradvis tilpasning til samfunnet igjen. På dette området må kriminalomsorgen bli bedre!

Det har vært mye spekulasjoner og diskusjoner omkring utviklingen av antallet som blir domfelt til forvaring. Da kriminalomsorgsavdelingen forberedte soningstilbudet til forvaringsdømte, herunder behov for antall plasser, tok vi utgangspunktet i antall domfelte som tidligere ble dømt til fengselsstraff og sikring. Siden forvaring er en straff som idømmes tilregnelige personer, ble en gjennomsnittsberegning av denne gruppen et naturlig utgangspunkt for beregning av plassbehov. Det er klart at denne type beregninger bare er egnet til å gi en pekepinn på behovet. Slike beregninger tar ikke høyde for kriminalitetsutviklingen i samfunnet, og heller ikke hensyn til endringer i straffesystemet for øvrig som f.eks. skjerpning av straffenivået.

I Justisdepartementets kriminalomsorgsavdeling har vi med interesse merket oss Aftenpostens oppslag sist helg på bakgrunn av en undersøkelse gjort av

---

¹ I forbindelse med fremleggingen av Statsbudsjettet (2007-2008) 5.10.2007 ble det offentliggjort at det skal etableres 10 forvaringsplasser i Trondheim fengsel.

² Høyesterettsdommen i NOKAS-saken falt 29.6.2007. To av de tiltalte fikk forvaringsdom, begge med tidsramme på 16 år og minstetid på 10 år. Dette tilsier en bruk av forvaring i den hensikt å bekjempe og kontrollere kriminelle miljøer.

kriminolog Lotte Rustad Thorsen i Statistisk sentralbyrå (SSB)³. Hennes undersøkelse, som er offentliggjort i SSB's tidsskrift *Samfunnsspeilet*, indikerer at forvaring blir benyttet i mindre grad enn den tidligere strafferettslige særreaksjonen sikring. Hun mener også å kunne påvise at forvaring i hovedsak benyttes i alvorlige sedelighets- og voldssaker. Hvis denne tendensen holder seg er det i tråd med det straffereaksjonen forvaring er ment å skulle være: Nemlig forbeholdt personer som har begått alvorlige lovbrudd hvor behovet for samfunnsbeskyttelse er spesielt stort.

At forvaring i hovedsak blir forbeholdt alvorlige lovovertrедelser syntes man også å se ganske tidlig etter at forvaring trådte i kraft som straffereaksjon. Jeg viser her til publikasjonen *Forvaring i tall og tekst: Forvaringsstatistikk 1. januar 2002 - 28. februar 2003* utgitt av Kriminalomsorgens utdanningscenter.

På denne konferansen skal vi, som jeg sa innledningsvis, være både tilbakeskuende og fremtidsrettet. Vi har også lagt vekt på å få alle aktører i prosessen aktivt med ved at både påtalemyndigheten, rettsmedisinsk kommisjon, kriminalomsorgen og domstolene er bedt om å holde innlegg. I tillegg til dette er forsvarergruppen og ikke minst gruppen forvaringsdømte representert i panelet. På denne måten håper vi å kunne få belyst temaet gjennom ulike synsvinkler. Avslutningsvis har vi vært så heldig å få med oss en representant for evalueringsgruppen som nå gjennomgår særreaksjonene for å holde en orientering om dette arbeidet.

Da gjenstår det bare å ønske lykke til med en forhåpentligvis interressant og lærerik konferanse!

---

³ Aftenposten (10.6.2007): "Grov vold gir oftest forvaring".

4.0 Hva kan rettspsykiatere bidra med i forvaringssaker?

Randi Rosenqvist, leder, Den rettsmedisinske kommisjon

Et kort svar på overskriften for denne innledningen vil være: Rettspsykiatere har nokså lite å bidra med i forvaringssaker, til tross for at de brukes i så å si alle saker. Dette skal jeg utdype nedenfor.

Det helt sentrale

Rettspsykiaternes viktigste oppgave er å identifisere de lovbrøytene som må anses som utilregnelige på grunn av psykose, bevisstløshet eller psykisk utviklingshemming. Slike lovbrøytene skal ikke straffes, men dersom de utgjør en alvorlig fare for samfunnet kan de få en tilpasset særreaksjon innen helsevesenet⁴. Dette er viktig, og det synes som om ordningen nå fungerer tilfredsstillende i forhold til fengselsvesenet. Etter den nye ordningen trådte i kraft i 2002, har det ikke sittet utilregnelige sikringsdømte på Ila fengsel og forvaringsanstalt eller Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt. Det kan imidlertid skje at tilregnelige lovbrøytene blir psykotiske under soning, men det er straffeprosessuelt sett et helt annet tema.

Det foretas likevel en rekke rettspsykiatriske vurderinger av lovbrøytene hvor det ikke er mistanke om utilregnelighet. Det er få av disse sakene som resulterer i forvaring. Det er derfor viktig å spørre om de rettspsykiatriske erklæringer kan identifisere de lovbrøytene som "bør" få forvaring i motsetning til de som har begått tilsvarende kriminalitet, men hvor forvaringsstraffen ikke er indisert.

En rettspsykiatrisk vurdering baserer seg på opplysninger fra politidokumentene, de sakkyndiges samtaler og eventuelle tester av den siktede, innhentede helseopplysninger dersom den siktede samtykker i det, og eventuelle samtaler med komparenter, foreldre/søsken/støttekontakt e.l. De sakkyndige søker å kartlegge objektiv informasjon om den siktedes bakgrunn og vurderer den psykiske tilstand på handlingstiden og ved undersøkelsen. Det settes en psykiatrisk diagnose etter ICD-10 systemet, som er det internasjonale diagnosesystemet som er offisielt i Norge. Sakkyndige kan foreta visse risikovurderinger med hensyn til fremtidig voldelig atferd eller utføre en psykopativurdering (se nedenfor).

Diagnoser og skåringer

---

⁴ Dom til tvungent psykisk helsevern eller tvungen omsorg.

Diagnosene som settes etter ICD-10 er lite spesifikke for de som senere får forvaring. De mest brukte diagnosekategoriene er meget vanlige i fengselsbefolkningen. Vi har ikke noen gode epidemiologiske tall fra Norge, men vi må anta at vesentlig mer enn halvparten av fengselsbefolkningen har en personlighetsforstyrrelse, og at diagnosen dyssosial personlighetsforstyrrelse er den vanligste. Diagnoser for rusmiddelmissbruk er også hyppige blant fengselsinnsatte. Dette er diagnoser som også er langvarige. Har man en etablert personlighetsforstyrrelse når man er 30 år, er det mest sannsynlig at denne vil være til stede resten av livet. Dette tilsier ikke at personen det gjelder ikke kan modifisere sin atferd til en viss grad, men diagnosen endres lite. Har man et etablert rusproblem, kan man være rusfri i skjermede miljøer, men man har likevel rusproblemet.

Med andre ord, det er ikke mulig å basere forvaring på en ICD-10 diagnose og forvente en diagnoseendring før prøveløslatelse.

Rettspsykiatere med spesiell kompetanse kan også utføre risikovurderinger. Mest kjent er HCR-20 instrumentet og kartlegging av psykopati. Det er imidlertid et spørsmål om dette bør brukes i strafferettslige sammenheng. For å ta det siste først: 'Psykopati' er i dag et vitenskapelig begrep som er en betegnelse på personer som fyller visse definerte kriterier. Disse kriteriene ble utarbeidet i Canada på begynnelsen av 1990-tallet av forskningsgruppen rundt Robert Hare. Det finnes nå omfattende vitenskapelig aktivitet som bygger på dette begrepet. Forskingen har gitt oss verdifull informasjon om hvorledes psykopater som gruppe fungerer og hvorledes dere livsløp som regel er. Det er likevel noe med komplisert å vurdere prognosen for en enkelt person. Det finnes psykopater som aldri er registrert i forbindelse med straffbare forhold. Det er også viktig å merke seg at dette psykopatibegrepet ikke tilsvarer det som delvis brukes i dagliglivet om personer som er vanskelige, eller det som ble brukt i eldre psykiatrisk litteratur.

Når man utfører en fullstendig "psykopati-skåre", vil man vurdere 20 ulike kjennetegn ved et menneske og skåre om disse henholdsvis er "sikkert til stede", "kanskje til stede" eller "ikke til stede". Slike kjennetegn kan være at man har en parasittisk livsstil eller er preget av uansvarlige handlinger. Dette er forhold som kan beskrives objektivt. Mange av variablene som skal skåres omhandler følelsesmessige forhold, og det er nok disse variablene som har størst betydning når man skal vurdere fremtidig residivrisiko. Disse variablene er vanskeligere å vurdere objektivt. Det finnes manualer og kurs for psykiatere og psykologer som skal bruke et slikt verktøy, for bruken er ikke selvvinnlysende.

Spørsmålene som dukker opp er: I hvilken grad egner slike vurderinger seg som juridisk bevis? Hvordan kan man objektivt dokumentere at når den siktede sier

han er lei seg, så er dette likevel uttrykk for ”*manglene anger og skyldfølelse*”, og når han fremstår som vennlig i samtaler, så er dette uttrykk for ”*glatthet/overflatisk sjarm*”? En av grunnene til at man anbefalte at rettspsykiaterne skulle ut av sakene ved forvaringsdommer, var for å unngå dette problemet. Dersom det skulle idømmes forvaring, skulle dette skje på grunnlag av objektive opplysninger om tidligere straffbare handlinger og enkelte kontrollerbare opplysninger om psykososiale forhold.

Risikovurderingsinstrumentet HCR-20 består likeledes av 20 variabler som har relevans for fremtidig risiko. Halvparten er bakgrunnsvariabler (H-leddene), f.eks. tidlig debut av voldshandlinger eller vilkårsbrudd ved tidligere soning/behandling. Når dette er kartlagt, vil ikke bakgrunnen kunne endres. Vurderingen av situasjonen ved undersøkelse (C-leddene) og risikosituasjonen ved løslatelse (R-leddene) kan endres til det bedre. Disse to leddene har tilsvarende skjønnsaspekter som psykopati-skåringer. Det er et åpent spørsmål i hvilken grad retten kan nyttgjøre seg slike vurderinger. Man må være klar over at risikoen for fremtidige voldshandlinger generelt er betydelig hos de fleste som allerede er dømt flere ganger for slike lovbrudd.

Sakkyndiges bevisvurderinger før hovedforhandlingen

Etter min mening er det klart at sakkyndige skal foreta bevisvurderinger når det gjelder hvorvidt den siktede har vært psykotisk, bevisstløs eller høygradig psykisk utviklingshemmet. Disse vurderingene kan retten vanskelig foreta alene.

Når det dreier seg om utredning av karaktertrekk hos tilregnelige, vil de sakkyndige måtte vurdere opplysninger ut i fra ulike kilder for å ta stilling til den siktetes karaktertrekk. Dette nærmer seg i mange tilfeller bevisvurderinger. Skal man legge fornærmedes saksfremstilling til grunn, eller forholde seg til siktetes opplysninger som er ganske annerledes? Skal man anta at den siktede er ”ærlig” når han beretter om sitt rusmiddel(mis)bruk?

I Den rettsmedisinske kommisjon ser vi ofte at de sakkyndige ikke utfører alternative vurderinger der alternative hendelsesforløp og bakgrunnsinformasjon skal legges til grunn for sakkyndigevurderingen. Vi ser også i enkelte saker at den observerte gjennom sin advokat mener at de sakkyndige har referert hans fremstilling skjevt eller sågar galt. Kommisjonen kan ikke vite hvilke premisser som skal legges til grunn – det må partene passe på. Det oppstår imidlertid rettsikkerhetsmessige utfordringer dersom sakkyndige, med sakkyndiges autoritet, legger et bestemt hendelsesforløp eller andre omstridte fakta til grunn for sin vurdering uten å tydelig flagge at det er det de gjør.

Et annet poeng er at enkelte psykiatriske diagnoser forutsetter en fellende dom eller en tilståelse. Dette er aktuelt ved pedofili eller ved ”Münchhausen by

proxy”⁵. Det kan synes nok så bortkastet med sakkyndige som konkluderer med at dersom den siktede har begått det han/hun er tiltalt for, så oppfyller han/hun en av disse diagnosene. En slik konklusjon kan imidlertid gi informasjon om at det faktisk er mulig å begå de påklagede handlinger, selv om jury eller legdommere tar så sterkt avstand fra handlingen(e) at de finner de(t) utrolig(e).

Alt dette er momenter som tilsier at rettspsykiatriske utredninger av tilregnelige kan påvirke rettens totalvurdering av skyldspørsmålet mer enn man tenker.

Dersom det stadig vil være praksis at tilregnelige lovbrøtere blir rettspsykiatrisk observert før en eventuell forvaringsdom, mener jeg at en slik undersøkelse bør foregå i psykiatrisk institusjon med spesialkompetanse, som f.eks. de regionale sikkerhetsavdelingene i Oslo, Bergen og Trondheim. Der vil man kunne få informasjon om lovbrøterens fungering i ulike sosiale situasjoner, og dette vil gi opplysninger ut over hva man kan få frem ved samtaler på besøksrom i fengsel og gjennomgang av sakspapir. Dersom dette skal gjennomføres, trengs en endring i straffeprosessloven § 167 som nok kun hjemler tvangsinnleggelse i psykiatrisk institusjon for rettspsykiatrisk observasjon ved mistanke om utilregnelighet⁶. Man må også utrede hvordan kostnadene skal dekkes.

Sakkyndiges vurderinger etter hovedforhandlingen

Når en person er idømt forvaringsstraff, er det rutine med en initial vurdering på innkommstavdelingen på Ila når det gjelder menn. Kvinner blir tatt i mot på Bredtveit. Ved innkommst er det viktig at det lages en evaluering som er mer omfattende enn det man vanligvis ser ved en rettspsykiatrisk vurdering. De forvaringsdømte vil stort sett ha diagnoser som vil forbli stabile over tid, men det må utredes hvilke forhold den dømte kan utvikle i positiv retning gjennom forvaringstiden. Dersom man skal vente med prøveløslatelse til det har inntrådt endringer i den dømtes evne til å meste et lovlydig liv, må det være en målestokk for endring.

Jeg mener at innkommstavdelingens utredninger bør være ganske tverrfaglig og ganske omfattende. Resultatet bør oppfattes som et utgangspunkt for soningsforløpet og identifisere forhold som den dømte kan endre. Anstalten vurderer da utviklingen best ved tilsvarende utredning etter noen år. Samtidig bør man foreta fortløpende registrering av den dømtes utvikling i avdeling, på skole/arbeid, i forhold til fremstillinger og permisjoner og i forhold til fremtidsplaner. Innkommstavdelingen kan nok tjene på å bli styrket både med nevropsykolog og psykiater. De ulike program som anstalten driver må også

---

⁵ En diagnose/betegnelse som forutsetter at man skader andre (ofte eget barn) for på den måten å få oppmerksomhet og omsorg.

⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004), side 284.

jevnlign evalueres og oppdateres av fagfolk. Dersom dette gjøres, vil det etter min mening være riktigere at retten hører anstaltens vurdering ved overprøving av særreaksjonen. Anstalten vil med ovennevnte tiltak ha et mer omfattende faktagrunnlag å bygge på enn rettspsykiatriske sakkyndige som kommer inn og har et par samtaler med den forvaringsdømte.

Likevel vil jeg mene at det i noen tilfeller bør foretas en rettspsykiatrisk vurdering under forløpet av en forvaringsdom. Det kan tenkes at en innsatt har kommet i konflikt med anstalten slik at det låser seg, og at man derfor ikke kan få frem positive tegn. Tilsvarende kan det tenkes at anstaltens personale blir veldig opptatt av en enkelt innsatt og blir noe blendet av dette. I slike situasjoner kan det være viktig med en uavhengig vurdering, men under forutsetning at de sakkyndige får tilgang til rapporter osv. som anstalten har utferdiget. Det bør da oppnevnes to sakkyndige som har spesiell kompetanse i forhold til denne gruppen lovbrøyttere.

De uløselige spørsmål

Vi har fått en forvaringsordning som ikke er blitt helt slik utvalget som utredet dette foreslo. Til tross for at det skal være en "hovedregel" at det utføres personundersøkelse og ikke rettspsykiatrisk vurdering av siktede før en forvaringsdom, er praksis blitt annerledes. Rettspsykiatere brukes i dag i nesten like stor grad som under sikringsinstituttet. En forvaringsdom blir også ansett som "lovens strengeste straff" og brukes også når alternativ tidsbegrenset dom ville vært lang. Lovkommisjonen mente at forvaring ville være mest aktuelt der tidsbestemt straff ville være kort eller mellomlang, og at denne åpenbart ikke ville være tilstrekkelig til å verne samfunnet⁷.

Vi ser at det har blitt en rettpraksis på at en forvaringsdom kan ha omtrent samme lengde som den tidsbestemte straffen antas å være, med minstetid som tilsvarer tiden for løslatelse på 2/3 tid. I og med at varetekt også regnes med, kan tidspunktet for oppnådd minstetid være veldig kort fra domstidspunktet. På den annen side, dersom forvaringsstraffen er 21 år, kan ikke minstetiden være lenger enn 10 år.

Jeg finner det nokså meningsløst dersom en forvaringsstraff skal evalueres med tanke på prøveløslatelse nokså kort tid etter domsavsigelse. Den endring som man ønsker hos forvaringsdømte, vil i de fleste tilfeller ha en tidshorisont på 3-5 år eller lenger. Korte forvaringsstraffer virker nokså misforstått på meg ut fra en tanke om at lovbrøytteren skal endre seg personlig.

---

⁷ NOU 1990, side 5: *Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner: Straffelovkommisjonens delutredning IV*. Utredningen ble skrevet av et underutvalg under Straffelovkommisjonen – Særreaksjonsutvalget. Rosenqvist var medlem av dette utvalget.

Jeg finner det også nokså vanskelig å skulle identifisere den som ellers ville få 21 års fengsel, men hvor dette ikke er ”tilstrekkelig for å verne samfunnet”, i motsetning til en annen som også gjennom alvorlig voldshandlinger har kvalifisert til 21 års tidsbestemt straff. Jeg misliker den politiske oppfatning som går på at forvaring skal være ”lovens strengeste straff”. Jeg mener at dersom politikerne mener at noen som har begått spesielt grusomme forbrytelser skal sitte inne lenger enn 21 år, hadde det logiske vært å forlenge den tidsbestemte maksimalstraff.

Uansett, hovedproblemet er og blir; Hvordan skal man måle endring? Det finnes ikke noe ”agresjonometer” som kan si eksakt hvor potensielt farlig en person er, og det finnes heller ikke en juridisk eller politisk forståelse av hvor stor risiko samfunnet er villig til å ta ved løslatelse av fengselsinnsatte. Det er statistisk sannsynlighetsovervekt for at en voldsdømt med tidsbestemt straff vil begå ny kriminalitet, og dette er på sett å vis akseptert i samfunnet i og med at vi løslater lovbrøtere. Men skal en forvaringsdømt løslates med samme risiko, eller skal risikoen da gå i retning null?

Et annet aspekt av dette er hvordan endring skal bevises. Naturligvis er det påtalemyndigheten i løslatelsessaker eller forlengelsessaker som skal føre bevis for at tilstanden – risikoen – ikke er endret vesentlig siden dommen. I realiteten er det imidlertid den domfelte som skal sannsynliggjøre at han/hun er endret. Hvordan kan dette gjøres? Reell endring kan bare ”bevises” etter løslatelse når man ser om den dømte har sluttet å ruse seg og sluttet å begå kriminelle handlinger, også når fengselet ikke gir rammene og begrensningene.

Jeg tror ikke at rettspsykiatrien, slik denne praktiseres i dag og med den rettspraksis som har utviklet seg, kan gi domstolene den informasjon de trenger for å gi riktige dommer.

5.0 Erfaringer fra domstolen pr. 12.6.2007

Trond Mangseth, avdelingsleder/tingrettsdommer, Asker og Bærum tingrett

Innledning

Det Randi Rosenqvist, leder av Den rettsmedisinske kommisjon, sa i sitt innlegg om uløselige spørsmål, er vesentlig for de fleste som skal bestemme i disse vanskelige sakene. Jeg er tingrettsdommer i Asker og Bærum tingrett. Vi har mange av forvaringssakene hva gjelder prøveløslatelser og forlengelser, og vi har hatt en rekke av disse i konverteringssituasjonen. Nå er konverteringen over, så jeg ser ingen grunn til å si noe nærmere om den. Jeg finner imidlertid grunn til å nevne de to øvrige strafferettslige særreaksjonene som trådte i kraft 1.1.2002, nemlig de ikke-tilregnelige som idømmes tvungent psykisk helsevern, og de høygradige psykisk utviklingshemmede som dømmes til tvungen omsorg. Disse særreaksjonene behandler jeg ikke nærmere her, men det er viktig å være klar over alle disse tre særreaksjonene, og at det er domstolene i siste instans som tar standpunkt i disse sakene.

Asker og Bærum tingrett

I Asker og Bærum tingrett er vi 13 dommere, og vi har ingen form for spesialisering. Det vil si at alle avgjør saker om forvaring og de andre særreaksjonene. Kollegiet diskuterer jevnlig de forskjellige problemstillingene som oppstår, og vi prøver å samkjøre oss så godt det lar seg gjøre. Den praksis som Høyesterett har trukket opp, er retningsgivende for de avgjørelsene vi treffer.

I Asker og Bærum tingrett har vi startet få forvaringssaker. Vi er imidlertid stedlig domstol for forvaringsdømte som sitter på Ila i den grad det er nødvendig med domstolsbehandling i forbindelse med prøveløslatelser og forlengelser. Jeg har fått opplyst fra Ila at det for øyeblikket sitter 72 forvaringsdømte menn i fengsel, hvorav 69 er på Ila. Vi har derfor i vesentlig grad fått erfaringer i forhold til prøveløslatelsessituasjonene, hvor vi på en måte er blitt "trendsettere". Forlengelser har vi også begynt å få, men siden ordningen er forholdsvis ny, er det ennå ikke så mange forlengelsessaker.

Vanskelige saker

Som sagt viser jeg til det som Rosenqvist sa om de uløselige spørsmålene, og hvor vanskelige disse sakene er. De er vanskelige for oss som fagdommere, og ikke minst for meddommerne som trekkes fra det alminnelige meddommerutvalget. Meddommerne har til tider problemer med denne type saker, bl.a. på grunn av sakenes alvorlighetsgrad. Videre er de da opptatt av hva forvaring innebærer. Alle

kan bli forvirret av både det man leser og hører, også av det som kommer fra politisk hold. Det er derfor viktig at vi tar for oss meddommerne i alle disse sakene, og det prøver vi å gjøre i Asker og Bærum tingrett. Ved alle innkallinger legges det ved en orientering til meddommerne. I orienteringen står det litt om den nye straffen, litt om vilkårene for forvaring, om forlengelse og prøveløslatelse, samt gjennomføringen av forvaringsstraffen. Det siste er ganske utfyllende fordi det kanskje er gjennomføringen meddommerne er mest opptatt av – hva skjer med de dømte under gjennomføringen? I orienteringen har vi også tatt med litt om Ila idégrunnlag. Dette tror vi er viktig for at meddommerne skal skjønne hva de er med på.

Alle dommerne i Asker og Bærum tingrett har vært på Ila. Vi har hatt møter med ledelsen, og vi har gått og sett. Derfor vet vi hvordan det fungerer på Ila i det store og hele. Det betyr imidlertid ikke at vi ikke har en formening om at noe kan gjøres bedre, f.eks. å få prøveløslatelsessakene raskere og ofte noe bedre forberedt for domstolsbehandling. Dette tror jeg også Ila selv har et håp om, men det kan ha noe med ressurstilgangen å gjøre. Vi har lest en artikkel i Aftenposten (17.7.2006) der høyesterettsdommer Rieber-Mohn kritiserer, og jeg tror ikke han mener å kritisere Ila, men samfunnet som ikke bidrar med tilstrekkelige ressurser. Dette er et tankekors for oss når vi får disse sakene i domstolen.

Noen tall

Jeg vil også si litt om tall. Det fremgår jo i den offentlige debatt at domstolene løslater det meste. I løpet av perioden med forvaring er det i flg. de siste tallene vi har fått oppgitt fra Ila, 23 personer som er prøveløslatt fra forvaring på Ila. 9 av de 23 er prøveløslatt av kriminalomsorgen eller påtalemyndigheten uten domstolsprøving. 3 er prøveløslatt av Asker og Bærum tingrett i konverteringssaker, mens 11 er prøveløslatt etter begjæring fra den forvaringsdømte. I 50 % av sakene som har kommet inn for Asker og Bærum tingrett, har retten bestemt prøveløslatelse. I noen av disse sakene har også Ila anbefalt prøveløslatelse. Så langt jeg kan se dreier dette seg om 5 av de 11 sakene. Jeg har ikke gått i detaljer på dette, men jeg antar at dette er saker som har kommet til domstolen på grunn vilkårene i straffelovens § 39g 1. ledd, fordi kriminalomsorgen og påtalemyndigheten selv ikke kan sette vilkår⁸. I den grad man ønsker å bruke noen av vilkårene i denne bestemmelsen, så må dette til

---

⁸§ 39g. (1. ledd): Ved prøveløslatelse av retten kan det settes vilkår som ved betinget dom, jf. straffeloven § 53 nr. 2 til 5. Retten kan også sette som vilkår at den domfelte skal følges opp av kriminalomsorgen. Når særlige grunner tilsier det, og institusjonen eller kommunen har samtykket, kan retten også sette som vilkår at den domfelte skal ha opphold i institusjon eller kommunal boenhet utover ettårsfristen i § 53 nr. 3 g. Når den domfelte skal oppholde seg i institusjon eller kommunal boenhet, kan retten fastsette at den domfelte skal kunne holdes tilbake der mot sin vilje og hentes tilbake ved unnvikelse, om nødvendig med tvang og med bistand fra offentlig myndighet.

domstolen. I noen av sakene har Asker og Bærum tingrett fastsatt prøveløslatelsen til et senere tidspunkt. Fordi det har kommet reaksjoner på dette, vil vi diskutere dette i dommerkollegiet hos oss.

Når det gjelder forlengelsessakene, begynner de å komme. Så vidt meg bekjent, har vi bare hatt 5 slike saker. I 4 av disse sakene har tingretten vært enig i at vilkårene for forlengelse er til stede, mens 1 av dem ikke ble forlenget. I 1 av de øvrige sakene som ble forlenget, ble det gitt umiddelbar prøveløslatelse. Jeg tror ikke det var stor uenighet i sistnevnte sak mellom Ila, påtalemyndigheten og domstolen.

Forvaring – en straff

Det er viktig å presisere at forvaring er en straff. Det innebærer at samtlige straffbarhetsvilkår må være oppfylt for at forvaring skal kunne idømmes. De ordinære beviskrav må gjelde. Fellesvilkåret for idømmelse av forvaring er at en tidsbestemt straff ikke anses tilstrekkelig for å verne samfunnet. Samfunnsvernet er selvfølgelig svært viktig og ligger under det hele. Det er imidlertid ikke samfunnsvernet alene som er avgjørende for om vedkommende skal bli sittende resten av livet eller ikke. Det kan ikke benyttes forvaringsdom selv om forvaring vurderes til å være det beste for vedkommende. Dette hadde man noen diskusjoner om innledningsvis, at det kanskje ville være greit at vedkommende, og nå snakker jeg først og fremst om yngre personer, fikk en forvaringsdom. Ikke for at han skulle sitte på Ila, men med en umiddelbar prøveløslatelse på vilkår. Dette var kanskje måten man kunne få kontroll på personen på, som i utgangspunktet var farlig. Dette er ikke i tråd med forvaringsinstituttet. Når det gjelder hvilke lovbrudd som kan gi forvaringsdom, forutsettes dette kjent.

Nærliggende gjentakelsesfare

I kravet om nærliggende gjentakelsesfare ligger det at faren må være kvalifisert og på domstidspunktet oppfattes som reell. Det er trukket opp noen retningslinjer i rettspraksis om dette farekravet, som jeg finner grunn til å referere. Slik jeg oppfatter det, er mye trukket opp i *Retts Tidende 2002* side 1677, og jeg vil lese noen små utdrag fra den avgjørelsen. Der sier Høyesterett følgende på side 1681:

”Jeg går etter dette over til å behandle vilkår i straffelovens §39c nr. 1 annet punktum om at det må foreligge ’en nærliggende fare’ for at A vil begå en ny alvorlig forbrytelse etter kriteriene i første punktum. Gjentakelsesfaren må være kvalifisert og reell, og kravet til faregraden kan variere etter alvoret i de straffbare handlinger som er begått eller faren knytter seg til, jf. side 111 i proposisjonen. Som det fremgår av lovens ordlyd, skal det i denne forbindelse særlig legges vekt på de tidligere lovbrudd, og det skal ses hen til de aktuelle straffbare forholdene og ’lovbryterens atferd og sosiale og personlige funksjonsevne’. Som påpekt i lovforarbeidene finnes det ingen *vitenskapelig* metode for en pålitelig

identifikasjon av særlig farlige lovbrøyttere. Enhver slik vurdering vil således være beheftet med usikkerhet. Dertil kommer at en bedømmelse på domstiden skal gjelde for en mer eller mindre fjern fremtid, etter soning av en alternativ fengselsstraff. (...) De lovbruddene A har begått, og bakgrunnen for dem, gir grunn til å frykte for at han vil begå nye straffbare handlinger. Dette fremgår også av den psykiatriske erklæring (...)"

Dette er ganske klare ord. Høyesterett sier videre på side 1682, og her kommer det et viktig poeng som jeg synes også påtalemyndigheten og anstaltene bør ha i bakhodet når de sender inn saker om prøveløslatelse eller forlengelse:

"Selv om det således er grunn til å frykte for nye straffbare handlinger, fremstår det som mer usikkert om det foreligger en kvalifisert fare for slike særlig farlige gjentakelseshandlinger som forvaringsreaksjonen skal beskytte mot. (...) Etter min vurdering må fremtidsutsiktene karakteriseres som usikre. Men nettopp denne usikkerheten fører til at jeg ikke anser betingelsene for å idømme forvaring for å være til stede i dette tilfellet."

Dette er ytterligere presisert av Høyesterett i en dom inntatt i *Retts Tidende 2003* side 1787, hvor det på side 1792 heter:

"Når jeg likevel er noe usikker og i tvil, er det med blikket festet på den forholdsvis lange perioden med alvorlig kriminalitet i ungdommen, og de sakkyndiges diagnose og konklusjoner. (...) I denne situasjon finner jeg det riktig å holde muligheten åpen for at det er i ferd med å skje en senmodning hos ham, og at tvilen om fremtiden må komme ham til gode."

"Tvilen om fremtiden må komme ham til gode". Hva ligger i det? Jo, i det ligger det at det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden. Dette var også et av punktene i Rosenqvists innlegg. Det er ikke slik at vedkommende selv skal ha bevisbyrden og tvilsrisikoen. Høyesteretts forståelse må ligge til grunn for våre avgjørelser, og i denne anledning er det et par uttalelser fra Ila vi i tingretten stiller spørsmålsteget ved. En slik uttalelse er blant annet inntatt i *Asker og Bærum tingretts dom av 30.9.2005* (side 6) hvor det heter:

"Retten vil videre peke på at Ila i sin uttalelse 31. mai 2005 har skrevet at '*Løslatelse fra forvaring skal bare skje hvis det kan dokumenteres at domfelte har vist endring. Forvaringsdømte må på denne måten kvalifisere seg til løslatelse*'. Retten vil til dette bemerke at dersom dette utsagnet er ment å gi uttrykk for at det er domfelte som skal bevise at han ikke lenger kan holdes i forvaring når fastsatt lengstetid for forvaringen er utløpt, eller når han har krav på å få en begjæring om prøveløslatelse behandlet av retten, så er en slik oppfatning i strid med grunnleggende strafferettslige prinsipper. Bevisbyrden påligger utvilsomt påtalemyndigheten."

Selvfølgelig legger domstolen stor vekt på uttalelsen fra Ila og deres risikovurdering, men det er ikke slik at den alene skal være avgjørende. Det blir også feil når Ila uttaler følgende til Aftenposten 25.7.2006:

”Ingen på Ila vil kritisere domstolenes vurderinger, men fengselet står fast på at det mener samfunnsvernet er viktigst. Forholdet til samfunnets beskyttelse veier tyngst, og kan i noen tilfeller stride mot det som er antatt å være optimale rammer for den dømte. Den tvil som fremkommer i noen saker, vil føre til at vi av hensyn til samfunnsbeskyttelsen anbefaler fortsatt soning. Retten vil i noen av disse tilfellene vurdere dette annerledes, og kommer til at graden av risiko ligger på et nivå som samfunnet må kunne akseptere (...)”

Jeg synes dette er uheldig – hvis det er slik det er uttalt – i forhold til den praksis som Høyesterett har trukket opp. Dette er med på å lage politiske poenger av noe som jeg tror man ikke er så veldig uenige om verken blant fagpersonene i kriminalomsorgen eller blant dommerne.

Handlingen er av vesentlig betydning i vurderingen av gjentakelsesfaren. Imidlertid skal man også foreta vurderinger av atferd, samt sosial og personlig funksjonsevne. Dette er selvfølgelig de som arbeider med de forvaringsdømte i anstalten de nærmeste til å uttale seg om. Dette er viktig, og vi tar det alvorlig. Mangelfullt utviklede og varig svekkede sjelsevner var et tema under konverteringssakene, men er nå ikke lenger et selvstendig tema. Som vi har hørt Rosenqvist gi uttrykk for, har mange forvaringsdømte personlighetsforstyrrelser eller andre psykiatriske diagnoser, og dette skal være med i helhetsbildet når man vurderer farlighet.

Sakkyndighet

Før hovedforhandlingen skal det enten være en personundersøkelse eller en sakkyndig utredning. Hovedregelen og intensjonen har vært at det skal være en personundersøkelse som utføres av kriminalomsorgen. Dette synes ikke å ha blitt hovedregelen. Hovedregelen synes å ha blitt oppnevning av sakkyndige, og det er de som foretar vurderinger. Her har Asker og Bærum tingrett sviktet litt. Det har vært enkelt for dommerne å ha en sakkyndig vurdering i ryggen. Dette er noe vi er nødt til å diskutere og få en endring på. I denne forbindelse synes jeg uttalelsen fra Den rettsmedisinske kommisjon i *Nyhetsbrev nummer 15*, mars 2006 er interessant lesning⁹.

Ansvar for å fremme saken for domstolen

Det er påtalemyndigheten som fremmer saken for retten, ikke kriminalomsorgen. Vi forholder oss derfor primært til påtalemyndigheten ved statsadvokaten. Vi

---

⁹ Se www.justissekretariatene.no

opplever at det har vært noen uklarheter rundt dette, spesielt angående oppnevning av sakkyndige, eventuelt bruk av personundersøkelse og bruk av sakkyndige vitner fra Ila. Statsadvokaten må vurdere dette i sin bevisoppgave til tingretten. Det er også veldig stor forskjell på statsadvokatembetene når det gjelder hvordan disse sakene kommer til oss. Vi må i det minste ha en begjæring, bevisoppgave og de tidligere dommene. Likeledes må vi ha en klargjøring av om det er tilstrekkelig med personundersøkelse eller om det ønskes annen sakkyndighet enn den som allerede foreligger. Hvis man ønsker oppnevning av sakkyndige, må dette fremmes senest samtidig med begjæringen. Det er domstolen som bestemmer om det skal oppnevnes sakkyndige. Hvis både påtalemyndighet og forsvarer ber om sakkyndighet, skal det mye til for at domstolen overprøver dette. Vi forutsetter at påtalemyndigheten og forsvareren har snakket med hverandre om aktuelle sakkyndige, og at dette sammen med mandatet fremmes som et forslag. Spørsmålet blir om man skal bruke tidligere oppnevnte sakkyndige, eller om det skal oppnevnes nye. Jeg ser både fordeler og ulemper ved begge løsningene.

Uansett om det brukes sakkyndighet – farlighetsvurderingen er knyttet til lovens krav, og det er retten som skal ta standpunkt; det er ikke den sakkyndige. Retten må her stå fritt, og det er den som skal vurdere om det er en slik kvalifisert gjentakelsesfare som loven krever. Retten har således en selvstendig plikt, og skal ikke være ”sandpåstrøer” til hva kriminalomsorg, påtalemyndighet osv. mener, slik man kan få inntrykk av at noen politikere nærmest tror. Det er ikke lovens system; da hadde det ikke vært nødvendig å sende dette til domstolen.

Prøveløslatelse skal påskyndes

Avslutningsvis vil jeg nevne at prøveløslatelsessaker skal påskyndes. Det vises for så vidt til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen artikkel 5 punkt 4¹⁰. Forvaringsanstaltene, politi og påtalemyndighet har derfor forpliktelser, og det er statsadvokaten som må ta ansvar. Jeg vil hevde at vi hos oss prioriterer disse sakene bevisst etter at de kommer til domstolen. Vi opplever også at prøveløslatelsessaker ofte ikke er godt nok forberedt, og at vi derfor har satt prøveløslatelsestidspunktet en del frem i tid i forhold til domstidspunktet. Dette har blitt gjort nettopp fordi retten finner at vilkårene for prøveløslatelse er til stede på gitte vilkår, vilkår kriminalomsorgen må få på plass innen det gitte løslatelsestidspunkt.

---

¹⁰ ”Regelen har sin bakgrunn i våre forpliktelser etter Den europeiske menneskerettighetskonvensjon artikkel 5 punkt 4 om at den som er berøvet friheten, skal ha rett til å få prøvet lovligheten av fengslingen snarest (”speedily”) av en domstol. Begrunnelsen ligger naturlig i hensynet til den domfeltes rettssikkerhet.” (Ot.prp. nr. 87 (1993-94) s. 110).

6.0 Innlegg fra Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt

Tone Heyerdahl, sosialkonsulent

Når det snakkes om særreaksjonen 'forvaring' (i aviser, media eller andre steder) er det alltid Ila og menn som har blitt idømt forvaring det snakkes om, men kvinner er også i forvaring! Kvinner blir på like linje med menn idømt 'forvaring'. Kvinnene er ikke så mange, men de finnes. Kvinnene må, akkurat som mennene, gjennom soningen endre sin atferd slik at de er i stand til å tilpasse seg et liv i frihet. Endringene må dokumenteres og fremlegges for rettsapparatet. Dersom retten ikke vurderer endringene som tilstrekkelige for at forvaringsdømte kan leve et liv uten å begå ny alvorlig kriminalitet, vil de ikke bli løslatt. Kvinnene har derfor behov for, og rett til, like gode behandlingsvilkår som menn, og de trenger og fortjener like gode soningsforhold som menn.

Frem til i dag er det 5 kvinner som er dømt til forvaring. I tillegg er det 1 kvinne som har fått konvertering fra friskring til forvaring. Det sitter også 1 kvinne i varetekt som har fått påstand om forvaring og som i disse dager har sin sak oppe for retten. Andelen forvaringsdømte kvinner kontra forvaringsdømte menn samsvarer således omtrent med den prosentvise andelen kvinner i forhold til menn som soner ordinære dommer. På det meste har vi hatt fem forvaringsdømte på Bredtveit. (1 av disse er død; naturlig død mens hun var overført til psykiatrien.) 4 soner per i dag forvaringsdom på Bredtveit.

Hvem er kvinnene som er idømt forvaring – hva kjennetegner dem?

Kvinnelige forvaringsdømte er alle i aldersgruppen 30-60 år. Kriminaliteten de er dømt for er drap, gjentatte tilfeller av ildspåsettelse, grov vold – gjentatte tilfeller av knivstikking og alvorlige og gjentatte drapstrusler.

Det man kan si om disse kvinnene er at de, selv om de er veldig forskjellige personligheter, har en del felles trekk og at de alle har sammensatte og omfattende problemer av forskjellig art:

- Liten sosial tilpasningsevne – mangler grunnleggende sosiale ferdigheter.
- Aggresjonsproblematikk.
- Lav impuls kontroll.
- Psykisk ustabile.
- Alle har flere alvorlige personlighetsforstyrrelser.
- Manipulerende, krevende personligheter.
- I perioder selvskadende/trusler om selvskading.

- Angstproblematikk.
- Rusproblematikk som er knyttet til kriminaliteten for nesten samtlige.
- Traumatisk barndom. Kvinnene kommer fra hjem som har vært preget av omfattende alkoholmisbruk og/eller mye vold. De har vært utsatt for seksuelt misbruk og de har erfaring fra fosterhjem og institusjoner.
- Mangelfullt nettverk.
- Grunnleggende mistillit til andre mennesker.
- Dårlig mestringshistorie.
- Dårlig selvinnsikt.
- Lite realistisk tro på egen fremtid.
- De har humor!

Bredtveit fikk sin første forvaringsdømte i oktober 2002, og i løpet av de neste 2 1/2 årene sonet 5 forvaringsdømte der. I starten var det stor frustrasjon blant ansatte. Dette var veldig krevende innsatte, som helt klart manglet ferdigheter for å kunne fungere godt sammen med de andre innsatte. De var aggressive, psykisk ustabile og vanskelig eller umulige å sysselsette. De tok svært mye av betjentenes tid i løpet av arbeidsdagen, noe som gikk på bekostning av tilbudet til andre innsatte. Etter hvert ble det innvilget penger til ansettelse av miljøterapeuter, og i september 2003 ble det ansatt tre miljøterapeuter som skulle jobbe tett med de forvaringsdømte. Kompetansekravene til disse er sosialfaglig høyskoleutdannelse (eller relevante universitetsfag). De som er blitt tilsatt har erfaring fra ungdomsinstitusjoner, psykiatri o.l.

En annen profil enn Ila

I motsetning til Ila der miljøarbeiderne går i uniform, har vi valgt en annen profil der miljøterapeutene går i sivilt. Hensikten med dette er ønske om å synliggjøre at miljøterapeutene representerer noe nytt og annet enn betjentene og å tydeliggjøre tverrfagligheten. Uniformer representerer makt, og vi ville at miljøterapeutene ikke skulle bli betjenter, noe som bl.a. tydeliggjøres ved at de har andre arbeidsoppgaver og sosialkonsulent som nærmeste leder. Som sosialfaglig utdannede er vi opptatt av å opprettholde vår sosialfaglige kompetanse, og ikke bli slukt av den store massen betjenter og "bli som dem". Dette mener vi at vi har klart på en god måte.

I den første tiden med miljøterapeuter i anstalten, må vi kunne si det ble en stor kulturkollisjon. Grunnen til dette var bl.a. at det var alt for store og feilaktige forventninger til hva miljøterapeutene skulle utrette. Hver gang det var frustrasjon over de forvaringsdømte ble det, i månedene før de begynte, sagt: "Bare vent til miljøterapeutene kommer, bare vent til september!" Det første halvåret var derfor meget slitsomt både for betjenter og miljøterapeuter. Det var mye frustrasjon over miljøterapeutenes rolle, hvordan rollen skulle utformes og hva de kunne eller skulle bidra med. Det ble lagt opp til at "Veien blir til mens vi går", og at

miljøterapeutene skulle være med å skape sin egen arbeidsplass. I ettertid ser vi at det nok hadde vært en stor fordel om en del forhold, som f.eks. det sikkerhetsmessige, hadde vært avklart på forhånd.

Dette har imidlertid gått seg veldig bra til fordi vi bl.a. har jobbet aktivt for å få avklart uoverensstemmelser og frustrasjoner etter hvert som disse dukket opp. Vi har f.eks. hatt jevnlig møter der det har blitt snakket om problemene og der alle har fått komme til orde. Fra en start som altså var fylt av frustrasjoner, manglende rolleavklaring og ansvarsfordeling samt manglende kunnskap og informasjon om miljøterapeutenes kompetanse og erfaring, og der betjentene kom løpende til og nærmest dyttet miljøterapeutene vekk dersom en av de forvaringsdømte fikk et aggresjonsutbrudd (dette var deres felt!), har vi i dag en situasjon preget av et meget godt samarbeid der de ulike gruppernes kompetanse utfyller hverandre. I dag er det slik at betjentene heller tilkaller miljøterapeutene dersom en forvaringsdømt er urolig eller aggressiv, og da synes vi at vi har kommet langt. Det er helt tydelig at de fengselsutdannede på Bredtveit har erfart at andre faggrupper, som miljøterapeuter, har sin misjon i arbeidet med de innsatte i fengslene. I dag opplever både betjenter og miljøterapeuter på Bredtveit at vi har et meget godt tverrfaglig samarbeidsklima.

Tilbudet til de forvaringsdømte kvinnene

I henhold til forskrift om gjennomføring av særreaksjonen forvaring § 2, er formålet

med forvaringen todelt:

1. "Gjennomføring av forvaring skal ivareta samfunnets behov for sikkerhet mot ny kriminalitet fra den forvaringsdømtes side."
2. "Innenfor sikkerhetsmessig forsvarlige rammer skal den forvaringsdømte gis mulighet for å endre sin atferd og tilpasse seg et liv i frihet."

Videre i § 3 står det følgende:

"Innholdet i forvaringen skal ta utgangspunkt i domfeltes kriminalitet og tilpasses den enkeltes særlige forutsetninger og behov. Aktuelle tiltak skal utformes med sikte på å påvirke og endre den forvaringsdømtes atferd og gi vedkommende mulighet for å utvikle sin sosiale tilpasningsevne og motvirke ny kriminalitet. Innholdet i forvaringen skal søkes tilrettelagt slik at domfelte oppnår en gradvis progresjon i gjennomføringen frem mot full frihet".

Tilbudet til de forvaringsdømte skal altså være annerledes enn for vanlige domssonere. Vår oppgave er, i tillegg til å ivareta samfunnets behov for sikkerhet, å bidra til at den enkelte forvaringsdømte får mulighet til å endre sin atferd og sin sosiale tilpasningsevne slik at hun gradvis kan tilpasse seg og fungere i et liv ute i

frihet. Dette er ingen enkel oppgave når vi vet at dette gjelder endring av atferd hos de tyngste og kanskje mest vanskeligstilte innsatte i norske fengsler.

Vår målsetting og ideologi

Når man skal jobbe med forvaringsdømte er det viktig å forsøke å opprettholde troen på at mennesker kan endre seg selv om det kan ta lang tid – veldig lang tid. Man må også være seg bevisst at tilbakefall er mer regelen enn unntaket. Det er derfor viktig å klare å se de små endringene, verdsette og bygge videre på dette og bruke det i det videre arbeidet med innsatte. Det er samtidig viktig å være realistisk. Å endre seg betyr nødvendigvis ikke at de skal kunne endre seg så mye at de kan leve et ”A-4” liv i frihet. Håpet må være at de kan få økt selvinnstikk og endre seg slik at de kan leve et liv uten kriminalitet og få et mer verdig og selvstendig liv enn hva det er å leve sitt liv innenfor fengselets gjerder og murer.

Vi på Bredtveit er opptatt av at de forvaringsdømte ikke skal miste troen på at det finnes et liv utenfor fengselet, og at det har en hensikt å jobbe for endring. Vi vil derfor at de forvaringsdømte skal opprettholde kontakten med samfunnet og bedrive sosial ferdighetstrening både i og utenfor fengselet. Selvfølgelig skjer dette alltid ut fra en sikkerhetsmessig vurdering. Det er svært viktig for den forvaringsdømte å få gode mestringsopplevelser også utenfor fengselet. De trenger positive erfaringer og opplevelsen av at de kan mestre ulike sider av livet ”der ute” uten å være ruset. Derfor er vi opptatt av at de skal komme jevnlig ut på fremstillinger og permisjoner, og at disse fortrinnsvis skal skje over lang tid med følge av en ansatt før de får prøve seg på egenhånd. Fortrinnsvis følges de av miljøterapeut. Den som følger vil fungere som rollemodell samt gi støtte og korrigerende atferd. Følge av en kjent og trygg person vil bidra til å skape den tryggheten de trenger for å bli trygge nok til å håndtere ulike situasjoner ute i samfunnet når de etter hvert skal ut alene.

Forholdene på Bredtveit – egen forvaringsavdeling

De forvaringsdømtes forhold på Bredtveit er ikke optimale. Med unntak av arbeidsdriften som er utbygd og endret etter vi fikk forvaring, er bygningsmassen slik den alltid har vært. Det vil si at vi ikke har anledning til å tilby de forvaringsdømte en egen tilrettelagt avdeling slik som bestemmelsene i forskriftens § 6 tilsier. Hovedregelen skal iht. forskriften være at de forvaringsdømte *ikke* skal plasseres sammen med domfelte som ikke er idømt forvaring. På Bredtveit er det imidlertid sånn at dette *er* hovedregelen. De forvaringsdømte plasseres og soner alltid sammen med andre innsatte, både domfelte og varetektsinnsatte. Dette er ikke ønskelig, og det er uheldig både for de forvaringsdømte og de andre innsatte. De forvaringsdømte kvinnene er selv veldig opptatt av og snakker mye om sine soningsforhold. De synes det er feil og urettferdig at de som kvinner ikke har tilsvarende, lovbestemte soningsforhold som menn. Dette er forståelig, for det er helt klart at det å sone en forvaringsdom

sammen med varetekt og korte dommer ikke er tilfredsstillende. Det blir urolig, uforutsigbart og det oppleves som en ekstra belastning å sone en tidsubestemt straff når man hele tiden ser andre innsatte komme og gå.

Bredtveit ønsker seg og trenger en avdeling for forvaringsdømte der det kan være bedre tilrettelagte forhold for å jobbe miljøterapeutisk, med bl.a. romsligere fellesområder som er tilrettelagt for sosial trening og ansvarliggjøring. I og med at de forvaringsdømte kvinnene foreløpig er så få, tenker vi at en slik avdeling også kan være for andre innsatte med spesielle behov inntil de forvaringsdømte eventuelt blir så mange at de trenger hele avdelingen. Bredtveit har til enhver tid innsatte som ikke har forvaringsdom, men som har tilsvarende behov og som også kunne hatt nytte av tettere oppfølging og miljøterapeutiske metoder. Noe av kjernen i det å jobbe miljøterapeutisk for å få til endring, er at det er stabile og rolige forhold som er tilrettelagt for dette formål. En tilrettelagt avdeling med en innsattegruppe som er mer stabil (dvs. der alle skal være over tid), vil skape større trygghet, kontinuitet og forutsigbarhet, noe som er basis for ethvert endringsarbeid. Det vil også være enklere å motivere til endring i en avdeling der det er klare felles mål og felles plattform. Det er også viktig at det på en slik avdeling er en fast ansattegruppe som er motivert for å jobbe med denne gruppen. Dette er vanskelig når de forvaringsdømte sitter på hver sine avdelinger med forskjellige ansatte, ufaglærte vikarer og aspiranter.

Fra 2004-2006 forsøkte vi å samle de forvaringsdømte på en avdeling, avd.1, men dette fungerte ikke tilfredsstillende av mange grunner: Det ble for mange innsatte, de forvaringsdømte ble i mindretall, forskjellsbehandling førte til konflikter og de forvaringsdømte er så krevende at ansattes ressursbruk i forhold til disse gikk på bekostning av tiden de fikk igjen til oppfølging av de andre innsatte.

Til tross for at vi ikke har egen avdeling, har forvaringsdømte på Bredtveit et annet innhold i soningen enn andre innsatte, og vi prøver, ut i fra de forutsetningene vi har, å gjøre hverdagen så forutsigbar som mulig og å tilrettelegge for endringsmuligheter. Vi mener også at vi får til en del og at vi har oppnådd endring hos de forvaringsdømte.

Tilbudet på Bredtveit

De forvaringsdømte på Bredtveit har følgende tilbud:

- Én-til-én oppfølging med stor vekt på relasjonsbygging som er meget viktig for å oppnå endring. Dette gir tettere oppfølging og mye individuelle samtaler med sosialfaglig utdannede som gir mulighet for å snakke om alternative løsninger på atferd og problemer og til å korrigere og støtte atferd.
- Sosial trening innenfor og utenfor anstalten.

- Sosial ferdighetstrening. (Et mer målrettet opplegg er under utarbeiding.)
- 'Avtalestyring'¹¹ som er en miljøterapeutisk metode der målsettingen er å bedre innsattes egen fungering/mestringsevne og egenmotivasjon. Økt mestringfølelse og kommunikasjon som støtter og oppmuntrer til å finne og gjennomføre andre løsninger (f.eks. å trekke seg ut av situasjoner når konflikter oppstår), vil bidra til at innsattes aggresjonsnivå blir mindre og evnen til å håndtere egen aggresjon på en mer adekvat måte blir større.

Innsatte starter dagen med et eget møte basert på positiv forsterkning og belønning. Det er lite eller ingen fokus på det negative. Metodikken har hatt meget positiv effekt på personen det her er snakk om; hun er ikke til å kjenne igjen mot slik hun var da hun kom til Bredtveit og før opplegget ble igangsatt.

- Primærgruppe.
- Ansvarsgruppe.
- Ukeplaner og individuelle tilrettelegginger.
- Kartlegging av funksjonsnivå.
- Frigang med følge. Vi har en person som nå jobber en dag i uken på et gartneri. Hun var ikke klar for å begynne med dette alene, men hun gjennomfører jobben sammen med en miljøterapeut. Tiltaket har vært meget positivt for henne, både fordi det er en ypperlig arena for sosial trening, samt at det har bidratt til økt selvfølelse. Hun "blomstrer" om dagen.
- Program - VINN¹² og sinnemestring. 2 forvaringsdømte har prøvd sinnemestring og 1 har prøvd VINN. Det har vist seg at kvinnene ikke fungerer så godt i gruppe sammen med andre. De har større utbytte av individuell oppfølging.
- Behandling (terapi) for noen.

Behandling

Behandlingstilbudet for de forvaringsdømte kvinnene er for dårlig. Det har vært en stor utfordring for oss å skaffe egnet behandlingstilbud for de som ønsker det. Det er vanskelig å få til et egnet tilbud gjennom DPS (Distriktpsikiatrisk poliklinikk).

I 2005 ble det igangsatt et prosjekt mellom kriminalomsorgen Region øst og nordøst og Alternativ til vold (ATV). Bredtveit ba om at de forvaringsdømte kvinnene ble prioritert og fikk to av de forvaringsdømte kvinnene i behandling der. Dette var veldig positivt for dem, men prosjektet ble kortvarig og dessverre

---

¹¹ Bredtveit startet med denne metodikken i 2003 og er det første og eneste fengselet som bruker den.

¹² "VINN er et fleksibelt gruppesamtaleprogram med en temasammensetning spesielt tilpasset kvinners behov. Målsettingen er at kvinnene styrkes i evnen til å foreta valg som gir bedre livskvalitet, herunder reduksjon av kriminalitet og vold." (Granheim 2007, side 5)

ble det avsluttet høsten 2006 pga. manglede ressurser. ATV har fortsatt kapasitet til å ta i mot disse kvinnene, men vi mangler de økonomiske ressursene.

De forvaringsdømte skal endre seg, men det er uklart hva behandlingen skal inneholde og hva som skal endres. Forvaringsdømte har behov for behandling, men hvem skal definere dette behovet? Videre kan man spørre: Hva bør innholdet i behandlingen være? Hvem skal definere om, når og hvilken behandling de trenger og er klar for, og når de er klare? Sist, men ikke minst: Hvem betaler? Bredtveit har f.eks. hatt en faglig konflikt med en DPS. En forvaringsdømt fikk et tilbud om gruppe- og individuell behandling. Denne ble imidlertid avsluttet etter fire måneder, da innsatte ikke følte at dette var riktig behandling for henne, og hvor også psykologen på den distriktspsykiatriske poliklinikken samtykket i at hun ikke var i stand til å ta i mot behandling i gruppe. Ved ny henvisning til DPS vurderte de hennes situasjon dit hen at hun ikke bør gå i terapi mens hun er i fengsel, men heller vente til hun er godt etablert ute. Vi som jobber med henne i fengselet, og også terapeuten fra ATV, mener hun kan begynne i terapi mens hun sitter i fengsel, da hun har mulighet for å bli godt ivaretatt etter terapien når hun har behov for dette. DPS vurderte saken og mente hun trenger rehabiliteringstiltak og kan tilby oppfølging av et ambulerende team bestående av to psykiatriske sykepleiere. Disse kan også gi støttesamtaler ved behov. De ga beskjed om at det eventuelt kan tilby er 12-15 timers behandling dersom det skulle være ønskelig. Behandling utover dette må hun finansiere selv. 12-15 timers behandling er noe vi friske, oppegående mennesker kan trenge og ha nytte av dersom vi får problemer i livet vårt. Dette er imidlertid ikke tilstrekkelig for forvaringsdømte med den omfattende problematikken og de traumene de har med seg.

Når denne konkrete saken om prøveløslatelse kom for retten, endte det med at Bredtveit fikk kritikk fra både advokat og sakkyndig fordi den domfelte ikke har fått et tilstrekkelig og egnet behandlingstilbud i løpet av soningen.

Prøveløslatelse

På Bredtveit har vi p.t. gjennomført én prøveløslatelse og er i gang med forberedelser til den andre. Prosessen mot prøveløslatelse har vist seg å være lang og ressurskrevende. Det tok ett år fra vi begynte jobben til innsatte var plassert i bolig i september 2006. Noe av det som tok lengst tid, var å finne egnet botiltak. Vi forsøkte først via psykiatrien i hjemkommunen, men endte opp med et privat tiltak for de som faller mellom alle stoler. Utarbeidelsen av en skriftlig kontrakt tok også mye tid, og vi hadde mange samarbeidsmøter da det var mange detaljer som skulle på plass (sikring av boligen, hvor tett oppfølging hun skulle ha, sysselsetting, varslingsrutiner ved brudd på vilkår, avtaler om urinprøver osv.). Vi synes imidlertid det ble en god prosess med godt samarbeid med både den innsatte, med friomsorgen og med ledelsen i den aktuelle boligen – og resultatet ble et meget godt gjennomarbeidet og tett tiltak. Dessverre brøt den domfelte

vilkårene som var satt, og kom tilbake til Bredtveit etter et halvt år. Vi mener at dette allikevel har vært en positiv erfaring for henne. Hun har ikke hatt et så langt sammenhengende opphold ute i frihet på 15-20 år. I slike situasjoner er det viktig å bruke de erfaringene som ble gjort i det videre arbeidet med henne, og i den neste runden mot ny prøveløslatelse. Vi lærte masse i denne prosessen, både om hva vi gjorde som var bra og som fungerte, og hva vi bør prøve å gjøre annerledes neste gang.

Paradokset med en prøveløslatelse er at man legger ned masse arbeid, har mange møter og involverer mange samarbeidspartnere (friomsorgen, hjemkommunen, aktuell bolig, støttepersoner, m.fl.), uten å vite om personen en gang blir løslatt. Man er faktisk nødt til å gjøre en del jobb i forhold til løslatelse, også om man ikke går inn for løslatelse, i og med man ikke vet hva retten beslutter. Erfaringene med prøveløslatelsen har vist at det er mange utfordringer knyttet til arbeid med prøveløslatelse:

- *Egnet botilbud*: Er det i det hele tatt realistisk at en person som har vært dømt til forvaring skal kunne løslates til egen bolig? Bør ikke personen uansett først ut til en bolig med oppfølging på et eller annet nivå?
- *Økonomi*: Hvem betaler? Refusjonsordningen er kun for de tyngste forvaringsdømte.
- Vi hadde en rettssak på ytterligere en prøveløslatelse nå i vår. Både påtalemyndigheten og vi gikk imot prøveløslatelse, og hun fikk forlenget forvaringsstraffen med tre år. Tanken er at hun skal oppholde seg utenfor fengsel, i dertil egnet botiltak, i en del av denne perioden. På denne måten kan det jobbes videre med endringsprosessen ute, samtidig som det vil være kort vei tilbake til fengsel dersom hun bryter vilkår eller gjør noe kriminelt. I denne saken har vi vært heldige og fått hjemkommunen til å forstå behovet for bolig med tett oppfølging i en prøveløslatelsesperiode. Paradokset er at kommunen betaler, mens kriminalomsorgen skal styre og sette alle vilkår, og også bidra til at døgnprisen øker ved krav om økt bemanning.
- *Overgangsordninger*: Det er viktig og helt nødvendig med gode og omfattende

overlappingsperioder mellom fengsel, bolig og friomsorg. Når mennesker skal endre atferd er det mer regel enn unntak med tilbakefall, og det er derfor ekstra viktig og nødvendig med gode overgangsordninger.

Avslutning

I løpet av de snart fem årene som har gått med forvaring på Bredtveit, har vi gjort oss mange erfaringer. Det er lagt ned mye arbeid og engasjement for å komme dit

vi er i dag. Noen ting har vi lykket med, men fortsatt gjenstår mange utfordringer for å bedre forholdene for og kvaliteten på arbeidet med de forvaringsdømte. En del innspill og forslag har vi brakt videre til gruppen som er nedsatt av Justisdepartementet for å gjennomgå og evaluere de tre særreaksjonene. Vi håper at noen av våre innspill kan føre til endringer som kan gjøre forvaringsordningen bedre og mer hensiktsmessig enn slik den fungerer i dag.

7.0 Innlegg fra Ila fengsel og forvaringsanstalt

Benedicte Westin, sjefpsykolog

Jeg skal snakke om mennene. Ellers så er det helt korrekt at hver gang det er snakk om forvaring, så er det snakk om menn. Jeg skal si lite om hva vi konkret gjør på Ila, for jeg forutsetter at de fleste vet noe om det. Jeg skal heller snakke om de erfaringene vi har gjort oss så langt.

Litt tall

Per i går (11.6.2007), var det altså 72 forvaringsdømte menn i fengsel i Norge. Ila har, per i går, 67 plasser og 69 dømte med rettskraftige dommer. Og det er, som det ble sagt før her, ikke tatt noen beslutning ennå om videre utbygging. Dette gjelder hos oss, og ikke på landsbasis, og ikke de som da har blitt idømt forvaring i totalen, som Berit Johnsen har sagt mye om. Over 50 % er dømt for sedelighet, og resten for vold og drap. Det er 2 som også ble dømt for organisert kriminalitet per i dag - og det tallet kan jo fort fordoble seg om noen få dager. Gjennomsnittlig tidsramme er 9 år og 6 måneder, og den gjennomsnittlige minstetiden er ca. 4 år og 9 måneder. For juristene er det kanskje interessant at i 72 % av dommene er minstetiden satt lik tiden for prøveløslatelse ved ordinær dom. I 20 % av dommene er minstetiden 10 år. For de som ikke vet det, så kan minstetiden ikke overstige 10 år. Så der får vi et skjæringspunkt med avvik.

Løslatelser: Holland har et system som er nokså likt vårt. De har fått et problem med at det begynner å bli nokså fullt fordi man ikke løslater, eller løslater i alt for liten grad. Så langt i Norge, med dette systemet, viser det seg at vi løslater. Og med "vi" så mener jeg ikke bare Ila, men systemet som sådan. Vi har løslatt 28 forvaringsdømte fra Ila, inkludert 1 som gikk ved utløpet av tidsrammen, altså lengstetid ble nådd. Av disse er 11 prøveløslatt i samarbeid med statsadvokat og kriminalomsorg, altså regionen vår (Region nordøst). I 2006 ble det løslatt totalt 10 forvaringsdømte fra Ila.

Antallet nye rettskraftige dommer i 2006 er 17; vi har 4 som har fått forlengelse, og etter prøveløslatelse så har 3 sittet i varetekt og 1 har fått en ny ordinær dom, men ikke til forvaring.

Det er gitt i alt 791 permisjoner til forvaringsdømte. Dette er ikke permisjonsdøgn, dette er innvilgede permisjoner som også inkluderer overnatting og flere døgn. Der er det to uteblivelser. Det er innvilget tre permisjoner med følge.

Noen erfaringer

Våre erfaringer er stort sett – og det oppdaget vi veldig tidlig – at de forvaringsdømte er svært forskjellige, og det tror jeg er viktig å ta med seg videre. Vi har noen som er slik som Bredtveit beskrev: Særdeles dårlig fungerende som i grunnen aldri har klart å fungere normalt ute. Men vi har også folk som har høyskole- og universitetsutdanning, og som har fungert godt på de fleste av livets parametere, bortsett fra at de f.eks. kan ha en tendens til å forgripe seg på barn. Det er helt klart at disse to gruppene har veldig forskjellige behov.

Den andre erfaringen som vi mener å se, er at forvaringsinstituttet er bedre enn det gamle sikringssystemet og sikringsinstituttet på i hvert fall én ting: Det er færre alvorlig sinnslidende på Ila nå. Altså differensierer systemet bedre i forhold til de som var utilregnelige på gjerningstidspunktet; de kommer ikke til oss lenger, slik de gjorde før. Av de som blir dømt til forvaring, som er en straff, er det altså nå færre av de alvorlig sinnslidende enn det var blant de som før ble dømt til sikring. Men for all del – det gjenstår å telle nøye.

Innhold

I § 3 i forskriftene som det tidligere ble lest fra her, står det at innholdet i forvaringen skal søkes tilrettelagt slik at domfelte oppnår en gradvis progresjon i gjennomføringen frem mot full frihet. Der har jeg blitt bedt om å si en liten setning om noe som dommer Mangseth brakte opp i forhold til hva som har stått i noen av våre innstillinger: Vi har ikke ment at det er den innsattes ansvar å dokumentere en endring. Men det er slik at det er vår oppgave å legge til rette, og det er den innsattes oppgave å ta imot. Hvis ikke den innsatte ønsker å ta imot, er det ikke så mye vi kan gjøre. Vi kan legge til rette, vi kan ha tiltakene klare, vi kan motivere, men det er og blir den innsattes ansvar å eventuelt ta imot.

I og med at de forvaringsdømte innsatte har vist seg å være såpass forskjellige, har vi vært nødt til å jobbe på mange forskjellige områder. Jeg skal ikke utdype i detalj, men i det store og hele er det tre stolper dette dreier seg om:

Det ene er det vi kaller for *strukturert miljøarbeid*, altså arbeidet i forvaringsavdelingene. Vi har ansatt en viss andel miljøarbeidere, men de går i uniform og ser ut som fengselsbetjenter. Vi har også forsøkt å innføre samtalemotodikken ”motiverende samtale” (MI). Ansvarsgrupper og tverrfaglighet er særdeles viktig og sentralt.

Den andre stolpen er *arbeid og skole*, for det er helt åpenbart mange innsatte som ikke har fullført noe som helst. I beste fall har de en manglende utdanning eller kun fullført ungdomsskole. Det å stå i arbeid er ganske krevende, så vi snakker ikke bare om kompetanse, vi snakker også om arbeidstrening. Noe av poenget er

også å kunne gi folk en meningsfull sysselsetting, ikke nødvendigvis inntektsgivende arbeid. Meningsfull sysselsetting i en eller annen form er viktig, bl.a. i forhold til forebygging av ny kriminalitet.

Sist, men ikke minst, er det dette med *behandlingsrettede tiltak*, som vi deler to: På den ene siden er det kriminalomsorgens egne tiltak som er programmer og samtalegrupper. På den andre siden er det det som defineres som behandling eller terapeutiske tiltak, som går i regi av psykologer og psykiatere, enten individualterapi eller grupper. Vi har også grupper som er ledet av en fengselsbetjent og en psykolog. ROS (Relasjon og Samspill) som er et tiltak for seksualovergrepere, er et sånt tilfelle.

Det er ikke bare når det gjelder generelle livsproblemer at de innsatte er forskjellige, men det gjelder også type kriminalitet. Man kan i det hele tatt snakke om multifaktorielle forhold, dvs. flere faktorer som er involvert i forhold til diagnostikk, symptomer og type kriminalitet, måten lovbruddet har foregått på, rus osv. Det er derfor nokså brede tiltak vi har, og som forvaringsdømte har tilbud om.

Prøveløslatelse

Når det gjelder vurdering av prøveløslatelse, må vi kunne dokumentere hva som har skjedd underveis. Vi ønsket veldig tidlig å komme bort ifra stevning av en betjent som ”kjente den innsatte godt”. For hva en betjent husker gjennom syv-åtte år eller mer, og hva man har lagt vekt på, vil således bli veldig personavhengig. Vi ønsket å opprette et dokumentasjonssystem som tok vare på det som hadde skjedd, også på tvers av avdelinger – han er på skole, han er i arbeidsdrift osv. Dette har etter hvert blitt nokså omfattende. Vi har prøvd, og vi har feilet. Vi har fått kritikk, og jo mer kritikk vi får, jo mer omfattende blir dokumentasjonen vår. Så dette ruller fortsatt. Vi snakker både om intern og ekstern dokumentasjon. Risikovurderinger vil være vesentlig her. Vi bruker risikovurderingsinstrumenter som er omtalte tidligere, HCR-20 og SVR-20. Vi har tverrfaglige risikovurderingsmøter hvor vi går gjennom alle faktorene i instrumentet. Jeg skal ikke gå igjennom selve prosessen, men jeg skal si litt om noen av punktene:

Risiko er ikke en matematisk vitenskap. Det er ingen gitte svar – det er og blir en vurdering med de feilmarginene som der i foreligger. Det handler om *personen*, men det handler også om *situasjonen*. Vi foretar en kartlegging av hvilke risikofaktorer som finnes i og rundt denne personen og hvilke beskyttelsesfaktorer som finnes. Informasjonen må også vurderes opp mot hvilke tilgjengelige risikohåndteringstiltak som finnes. Altså, hvilke midler har vi å ta i bruk? Og bare en liten påminnelse – det er noe med begreper som ’farlighet’ som er litt sånn ”være eller ikke være”. ’Risiko’ er ikke statisk, det er et veldig dynamisk begrep.

Idømmes forvaring er det bl.a. fordi domstolen har ment at risikoen, eller gjentakelsesfaren, per definisjon er høy. Deretter kommer han til oss, og så skal vi ”jobbe risikoen ned” til den blir ”lav nok”. Hvem skal til syvende og sist beslutte hva som er ”lavt nok”? Dette vil variere med politiske svingninger, avisoppslag og andre trender samfunnet.

Litt om andre problemstillinger

Skal forvaringsdommen løpe ved en eventuell varetekt eller ved en eventuell ny ordinær dom? Vi har hatt problemstillingen oppe. For eksempel: Hvis du soner en forvaringsdom, så skal forvaringens innhold være noe annet enn ellers, og det skal bl.a. tilrettelegges for endring. Deretter blir du prøveløslatt, du blir pågrepet for nye forhold, satt i varetekt og kanskje får en dom, og imens så løper forvaringstiden. Men da sitter du jo ikke på en forvaringsavdeling eller har tilgang til ulike virkemidler, tiltak og behandling. Så når forvaringsdommen da fortsetter å løpe, blir det bare i navnet – den har ikke noe reelt innhold. For juristene burde dette være noe å tenke på.

Et annet forhold for juristene er fra et eksempel der to menn ble dømt for drap på to jenter. Den ene fikk 21 års forvaring med 10 år minstetid, mens den andre fikk 19 års ordinær dom. Han som fikk forvaring kan begjære seg prøveløslatt etter ti år. Han som fikk 19 års ordinær dom må vente til han har sonet to tredel (vel 12 år) Teknisk sett vil den som fikk forvaring faktisk kunne begjære seg prøveløslatt først og kunne bli løslatt først, til tross for at forvaring er omtalt som lovens strengeste straff.

Så er det som nevnt dette med risiko: Hvilken risiko er et samfunn nødt til å leve med? Risikoen vil aldri bli null, for den eneste måten å få risikoen tilnærmet lik null er å låse alle inne og aldri slippe dem ut mer. Da kan vi være nesten helt sikre, men ikke helt, for de kan jo begå lovbrudd i fengselet også. Men samfunnet vil være relativt trygt. Dette er den eneste måten, hvilket betyr at et samfunn må være villig til å leve med en viss risiko. Hvem skal beslutte hvilken risiko et samfunn er villig til å leve med? Vi må kunne ta noen sjanser. Her er det mange som mener seg berettiget til å mene noe. Noen må vi lytte veldig godt til, for dette er kanskje til syvende og sist et politisk anliggende. I en prøveløslatelsesprosess er det Ila som først uttaler seg om risiko. Ila innstilling drøfter risikoen. Den domfelte har ved innføringen av forvaring, fått muligheten til å få prøvd sin sak i retten, så domstolene skal også vurdere risikoen. At det her er avvik, er en god ting – for hvis ikke, altså hvis domstolene blir et ”sandpåstrøingsorgan”, så er rettssikkerheten i fare.

Den siste problemstillingen kan formuleres som følger: Hvilke virkemidler er et samfunn villig til å ta i bruk for å håndtere risikoen best mulig, f.eks. av økonomiske ressurser? Når det gjelder forvaringsdømte, så er toleransen mye

lavere for avvik og brudd enn for ordinære domfelte. Det kan høres ut som om Bredtveit har fått relativt begrensede midler; så mens kravene til endringsrettede tiltak, nulltoleranse og til risikohåndtering er de samme, har de ikke blitt gitt tilstrekkelige virkemidler. Vi har heller ikke blitt gitt de virkemidlene vi skulle ønske oss, f.eks. en åpen avdeling, enda vi vet hvor viktig utslusingsprosessen er. Ettervern er dessuten kjempeviktig! Dette er, mener jeg, samfunnsviktige spørsmål, og jeg håper dere er enige med meg.

8.0 Innlegg frå Oslo friomsorgskontor

Njål Grimstad, assisterande friomsorgsleiar

Vi er eitt friomsorgskontor i Oslo, og vi er eit ganske stort kontor med 40 tilsette. Samfunnsstraffa tar meir og meir av våre ressursar, og for å motverke dette i noko grad, har vi etablert ei eiga avdeling for prøvelauslating, som også har sakene om prøvelauslatte frå forvaring.

Nokre tal

Prøvelauslatte frå forvaring utgjer ein liten del av det totale talet av prøvelauslatte, både for vårt kontor og i heile landet elles. P.t. har vi i Oslo oppfølging av 11 prøvelauslatte forvaringsdømte, av totalt 115 prøvelauslatte. På landsbasis er det oppfølging av 28 forvaringsdømte, av totalt 450 prøvelauslatte. Det vil seie at vi i Oslo har oppfølging av litt over 1/3 av det prøvelauslatte forvaringsklientellet. Det er altså særsmå tal vi snakkar om når det gjeld dei som er prøvelauslatte frå forvaring, men det får ganske store konsekvensar om noko går gale.

Samarbeid med Ila

Vi tykkjer no, etter litt famling i starten, at vi har fått til eit bra samarbeid med Ila. Vi har laga ein skriftleg samarbeidsavtale. Den sikrar oss for det første ei oppdatert oversikt over kva vi kan forvente framover. Dette er ganske viktig for oss fordi dette er saker som krev ganske mykje ressursar som vi må sette av. Vi har faste samarbeidsmøter med Ila, noko vi har ønskja fordi vi treng å bli einige om rutiner og utveksle informasjon. Vi har dessutan mykje telefonkontakt med Ila. Vi har også bedt om å bli varsla når nokon krev seg lauslatt, og eg skal komme tilbake til kvifor det er viktig for oss.

Saksgang

Til vanleg startar prosessen med ei melding frå Ila om at NN har kravd seg lauslatt, eller at statsadvokaten og Ila går inn for at han skal settast fri. Når både statsadvokaten og Ila går inn før prøvelauslating, er det eigentlig uproblematisk. Dei på Ila er skrekkeleg flinke til å førebu prøvelauslating, og dei gjer mykje av arbeidet som trengs. Ved slike lauslatingar er det ein del justeringar som må gjerast, men det går oftast veldig greitt.

Når saka derimot går i tingretten, dvs. når Ila og/eller statsadvokaten går i mot, blir det litt verre. Då ønskjer openbart ikkje Ila (– og no snakkar eg om Ila, vi har ennå ikkje fått nokre saker frå Bredtveit) å føregripe eit resultat dei ikkje ønskjer. I desse tilfella er dei derfor forsiktige med å førebu lauslating. Det kan ein i og for seg forstå, men problemet er at når tingretten avgjer saka, får vi innimellom sær

kort tid. Vi har fått lengre tid no i det siste, men i ei av dei første sakene vi fekk, hadde vi berre 24 timar på oss. Då skulle vi ha eit opplegg klart med bustad, arbeid, sysselsetting, oppfølging osv. Dette let seg berre ikkje gjere. Derfor bad vi Ila om å få ei liste over saker som var aktuelle for lauslating i god tid. Med ein gong ein forvaringsdømt krev seg lauslatt (og uansett om Ila går imot) skal friomsorga bli informert slik at vi kan starte med å førebu lauslating, sjølv om det kanskje ikkje blir noko av. Det som er vanskeleg i slike tilfelle, er dei kommunale tiltaka. Kommunen ønskjer ikkje å sette av pengar til eit rehabiliteringstiltak som det kanskje ikkje blir noko av.

Når vi tar imot domstolsvedtak frå tingretten, er det per definisjon utfyllande. Eg hadde tenkt, at slike vedtak skulle vere noko meir utfyllande, men slik var det ikkje. Om eg hadde vore jurist, hadde eg kanskje forstått dette lettare? Det er altså opp til friomsorga sjølv å fylla prøvelauslatinga med innhald. Og det gjer vi, ... berre så det griner etter! Den forvaringsdømte blir sett fri, og får oppfølging av friomsorga når domstolen avgjer det.

Inga oppfølging av friomsorga?

Når kriminalomsorga sjølv set fri på prøve, står det i retningslinene at det *alltid skal* vere oppfølging av friomsorga. Ut i frå det eg har klart å finne ut, står det ikkje noko om dette når domstolen set fri på prøve. Då må domstolen avgjere at det skal være ei oppfølging, og om domstolen ikkje gjer det, så blir det ingen. Då er det rett ut.

Innimellom skjer det at den forvaringsdømte bryt dei vilkåra som er sett. Vi rapporterer alltid brot på vilkår, men det er ikkje alltid vi tilrår gjeninnsetting umiddelbart. Sjølv om forvaringsinstituttet er av relativt ny dato, så har vi kome til avslutning i ein del sakar, dei fleste av desse er konverterte frå sikring.

Innhaldet i oppfølginga av friomsorga

Den første og største oppgåva til friomsorga er å ”legge til rette” for endring slik at domfelte kan velje eit liv utan kriminalitet. Som sagt er Ila flinke til å legge til rette på førehand. Det er likevel ein god del som skal gjerast etter at han er lauslatt (sjølv om han oftast har bustad ved lauslatinga). Det er ikkje alle som har fått prøvd seg i eigen bustad, og det er ikkje alle som faktisk klarer å bu i eigen *bustad*. På dette punktet er det svært mykje som skal glattast over, etter det vi har sett. I det heile er det veldig mykje som skal gjerast med dei forvaringsdømte. Sjølv om mykje kan ordnast på førehand, er det også mykje som først kan gjerast etter at den forvaringsdømte er sleppt ut.

Det er for tida ein ganske lett arbeidsmarknad, og mange av dei forvaringsdømte klarer vi å få i *arbeid*. Når det kjem til sosiale *nettverk*, er mange av dei sosialt lavt fungerande, og mange har ikkje eit nettverk i det heile som ein kan bygge

vidare på. Det blir derfor mykje av det ein kan kalle grunnlagsarbeid. Det er mykje einsemd, og det er mange som går aleine og tuslar. Vi har etablert eit godt samarbeid med nettverksgruppene i Røde Kors, og elles prøver vi å starte opp att tilbodet med ”private tilsynsførarar” som vi hadde tidlegare. Dette er ei ordning vi meiner er nyttig å vidareføre.

Den andre hovudoppgåva er at vi skal ifølgje regelverket kontrollere og følgje opp gjennomføring av alle vilkår. Tidvis må denne kontrollen bli sporadisk, men *alle vilkår skal følgjast opp* på ein eller annan måte. Vi prøver på førehand å sjå moglege faresignal. Kjennskapen til desse får vi ved kunnskap om domfelte, frå dommen, diverse notat frå fengselet, epikriser og journalar. Avhengig av kor mykje kontakt vi har, klarer vi å fange opp dei signala som blir gitt om at domfelte har problem.

Vi legg stor vekt på å få til ein *framtidspan* for dei forvaringsdømte, eller ein tiltaksplan som ein også kan kalle det.

Den tredje hovudoppgåva til friomsorga er å rapportere. Med dei nye retningslinjene er det innført ein *årsrapport*. Så langt vi kan sjå, er dette ikkje kome inn i strukturerte rammer enno, bl.a. har verken politiet eller Statsadvokaten utpeikt kontaktpersonar for forvaring. Vår region – Region øst – har lenge kravd årsrapportar, så det har vi lenge sendt. Statsadvokaten /påtale er hovudadressat.

Samtalar, som er den fjerde hovudoppgåva, er ein viktig del av innhaldet i oppfølginga. Gjennom samtalaner kan vi fange opp faresignala. Vi opplev at mange av dei forvaringsdømte treng støttesamtalar for å få stadfesting på seg sjølv og litt tilbakemelding på korleis dei møter samfunnet, korleis dei best kan ordne forskjellige ting sjølve, og korleis dei skal lære seg praktiske ting. Dette er det viktig å følgje opp.

Samarbeid i strafferettspleia

Vår erfaring er at forvaringsdømte flytter, og dei flytter langt bort i frå der dei grusomme hendingane har skjedd. Drap blir ikkje fort gløymt, og det blir heller ikkje seksuelle overgrep mot born. Å skulle etablere seg i same lokalsamfunn der dei har gjort overgrepa, er veldig vanskeleg, og det skjer heller ikkje særskilt ofte. Dei *flytter til Oslo* der dei kanskje klarer å gøyme seg, og der det kanskje er muleg å få starte på nytt.

Det er fleire aspekt ved dette som gjer situasjonen litt vanskeleg for oss. Av dei 14 sakene vi har hatt til no, er berre to eller tre saker frå Oslo. Resten kjem frå andre statsadvokatembete. Samarbeidet i strafferettspleia kan fort bli vanskeleg fordi vi på denne måte får så mange samarbeidspartnarar. Å ha eit samarbeid basert på møter kan til dømes bli vanskeleg, for det vil inkludere ganske mange

møtedeltakarar. Sakene vert liggande i det politidistrikt/statsadvokatembete som hadde saka i starten, difor må vi halde oss til dei. Vi synes stort sett at vi har god dialog med politiet i desse sakene, men vi klarer ikkje alltid å få tak i dei. Dette må vi naturlegvis bruke mykje ressursar på, for vi er avhengige av å ha dialog med politiet.

Etableringskostnadane er eit anna problem i desse sakene. Ein domfelt kan etablere seg i heimstadskommuna si, og han kan, om han ikkje har eigne middel, krevje hjelp frå sosialtenesta i heimstadskommunen. Den kommunen der institusjonen han er sett fri frå, enten det er sjukehus eller fengsel, kan krevje refusjon av heimkommunen til kostnadar i samband med reetablering. Skil han derimot busette seg i ei tredje kommune, i dette tilfellet altså Oslo, kan heimstadskommunen nekte å refundere utgiftene. Ila ligg i Bærum, men det er veldig få som etablerer seg i Bærum. Dei busett seg heller i storbyen Oslo – dei vil jo ikkje etablere seg i heimkommunen. Vi har hatt problem med å få opphavskommunen med på å dekke utgiftene til etablering. I eitt tilfelle har vi på Oslo friomsorgskontor vore nøydde til å gå så langt som å legge til rette for lauslating til heimkommunen, som et slags strategisk trekk for å overbevise om at vi meiner alvor. Dette er jo ein heilt absurd situasjon, men vi greidde å presse kommunen til å ta på seg utgiftene i dette tilfellet.

Meir om røynsler

Det er ikkje alle som passer til å jobbe med gruppa forvaringsdømte. Av dei vi har i mi avdeling, er det berre om lag 5 som jobbar med forvaringsdømte. Forvaringsdømte er ikkje dei mest attraktive klientane i friomsorga, men desse 5 har sagt seg villige til å arbeide med denne gruppa. For å passe til å arbeide med denne gruppa, meiner eg at tilsette må vere vaksne, og ha faglig tyngde og røynsler frå endringsarbeid. Dei må også ha integritet utan å dømme folk, og dei må kunne klare å sette grenser. Grensesetting er ein viktig del av arbeidet, og det må gjerast på ein slik måte at dei ikkje støyter dei forvaringsdømte frå seg. Dei må klare å opparbeide ein relasjon, ein veldig god relasjon, og dei må klare å bygge denne relasjonen med folk som i mange tilfeller er relasjonsskadde. Dette kan synes som ei ganske vanskeleg oppgåve.

Som eg nemnde tidlegare, er det viktig å *starte førebuingane for lauslating tidleg*, utan å bry seg om kva kriminalomsorga eller statsadvokaten meiner. Går saka for retten, kan domfelte bli prøvelauslatt uansett. Utfordringa er å *gi kommunane eit tidspunkt for lauslating*. Dette må kommunen ha for å kunne gjere vedtak om støtte/tilskot til etablering.

Eg nemnde i stad dette med lauslating av domstolen (tingretten). Vi har enno ikkje sett at domstolen har lauslatt utan å sette vilkår om oppfølging av friomsorga. Det er viktig når domstolane fattar vedtak om prøvelauslating, at dei sett *oppfølging*

av friomsorga som vilkår, elles er det ingen som kan følgje opp om vilkåret om til dømes behandling blir følgt opp. Likeins vil det heller ikkje vere nokon som kan kontrollere eller rapportere om moglege brot på vilkår.

Eg skulle likevel ønskje at *domstolane formulerte vilkåra noko lausare*. Fastsette vilkår kan berre bli endra eller sletta av domstolen. Regionalt nivå kan endre ”innhaldet” i vilkåret, men ikkje avslutte det. Det betyr at når domstolen sett vilkår som er veldig spesifikke, må eg ta saka til domstolen for å få endra dei. Alternativet er at vi må følgje opp vilkåret til endt tid. Det eg må gjere er å ta saka til domstolen for å få justert vilkåra slik at innhaldet er i tråd med vilkåra. Eit eller anna innhald må eit vilkår ha. Eg skulle til dømes ønskje at domstolen ikkje definerte kva for institusjon den forvaringsdømde skal få behandling på og kor lenge, men at han skal få behandling – gjerne av ein bestemt type, det kan vi klare. Likeins, ikkje at han skal bu i ei bestemt leilegheit, men at han skal bu på ei adresse definert av kriminalomsorga, og ikkje kva arbeidsstad han skal ha, men at han skal ha sysselsetting. Slike formuleringar i vilkår kan vi klare å etterleve.

Busetting er vanskeleg. Det som er vanleg er at veldig mange forvaringsdømte kjem ut frå Ila til ein bustad med oppfølging enten i regi av Frelsesarmeen, Kirkens Bymisjon eller andre. Dette er rimeleg fordi mange av dei treng ein bustad med oppfølging. I førebuingane til retningslinjene om forvaring, seiest det at kriminalomsorga må informere alle utleigarar av bustaden når forvaringsdømte skal leige. Dette betyr for oss at det ikkje er mogleg å etablere forvaringsdømte i ein ordinær bustad. Vi må difor basere oss på at dei skal vere i bustad med oppfølging, altså *offentleg butiltak*, resten av forvaringstida.

I friomsorga har vi ganske små ressursar. Dei 5 tilsette som har dei forvaringsdømte hos oss, har mange andre saker i tillegg. Eg meiner heilt ærleg at i forvaringssakene er det viktig å bruke alle dei ressursane vi kan, pluss litt til. Eg trur det er mykje å hente på ei tett og god oppfølging etter lauslating. Det er mykje å hente på innhaldet under forvaring i anstalt, men det er kanskje vel så mykje å hente etterpå, og det synes eg ikkje ressurstildelinga reflekterer. Eg synes vi *må tenke mykje meir på kva som skal skje etter fengslinga*.

9.0 Innlegg om utfordringer

9.1 Jenny Sellæg, statsadvokat, Nordland statsadvokatembeter

Jeg representerer påtalemyndigheten og har hatt ganske mange både av de gamle sikringssakene og også en del av de konverteringssakene som vi hadde for noen år siden. Jeg har ennå ikke hatt noen sak om prøveløslatelse, men det er én på gang nå som vi holder på å forberede.

Utfordringer

Det er flere utfordringer slik som jeg ser det ifra mitt ståsted som påtalemyndighet. For det første har vi fått understreket i dag, og jeg er helt enig i, at vi ikke skal innhente rettspsykiatriske utredninger i utrengsmål. Vi må bruke den sakkyndige kompetansen der det er nødvendig, og der det er et reelt behov. Samtidig synes jeg at det er noen vanskelige spørsmål i de nye sakene, og jeg vil understreke at dette gjelder først og fremst i de nye sakene, fordi jeg tenker slik at: Dette er saker som skal opp for retten, men er de godt nok forberedt? Jeg som aktor kan mene at det er tilstrekkelig med en personundersøkelse i saken, men når vi nærmer oss rettsforhandlinger/hovedforhandlinger, kommer forsvareren og sier at her må det utredes ytterligere. Det kan også være at vi kommer helt frem til hovedforhandlingen, og retten – som har vært vant til å ha disse utredningene – etterlyser dem. Dette tror jeg er en utfordring som vi må prøve å håndtere.

En annen utfordring som jeg ser, kommer kanskje klart frem i en høyesterettssak som endte uten forvaring, men med 17 års straff¹³. Denne saken var Nordland statsadvokatembete sin sak, og vi var ganske overrasket over at den saken ikke endte med forvaring. I de veldig alvorlige sakene der alternativet til forvaring er en veldig lang tidsbestemt straff, tror jeg vi har en vei å gå for å finne de rette sakene som skal gi forvaring.

Det er imidlertid de sakene som verserer i systemet – der det blir begjært prøveløslatelse eller der det blir spørsmål om forlengelse – som utgjør den gruppen saker der kanskje de største utfordringene for påtalemyndigheten ligger. Vi har vært inne på det mange ganger i dag, at i de sakene der det blir begjært prøveløslatelse, og der Ila mener at det ikke er forsvarlig med prøveløslatelse, er det likevel retten som bestemmer. Retten kan være av en annen oppfatning og komme til at: ”Her er ikke vilkårene for fortsatt forvaring i anstalt til stede, vedkommende skal prøveløslates”. I disse sakene ligger det en kjempeutfordring

---

¹³ *Retts Tidende* 2007 s. 187

for noen og enhver av oss i forhold til å klare å håndtere dem. For meg som statsadvokat i disse sakene er det klart at jeg må legge saken frem for retten, og være forberedt på at retten vil stille spørsmål. Jeg må få frem hvilke alternativer som foreligger dersom den forvaringsdømte skal løslates og hvilke problemer de aktuelle alternativer reiser. Dette må jeg ha hjelp av kriminalomsorgen for å utrede. Og vi må selvsagt alle ta det seriøst at disse personene faktisk har krav på å få vurdert sin sak om prøveløslatelse, og at de skal prøveløslates dersom vilkårene for fortsatt forvaring på Ila eller Bredtveit ikke er tilstede. Vi må ha et system som klarer å fange dette opp, og jeg tror at en utfordring for oss i påtalemyndigheten er ”å pushe” litt på de innstillingene vi får fra Ila der de gjennomgår sine risikovurderinger. Kriminalomsorgen og påtalemyndigheten må også komme i en god dialog for å få frem hva vi tror retten kommer til å stille spørsmål om, hva vi tror retten kan komme til å mene om saken og få saken best mulig utredet slik som Mangseth var inne på. Vi må altså forberede sakene veldig godt med det for øye at det må være progresjon i forvaringen.

I tillegg synes jeg som sitter i Nord-Norge, å se en utfordring i å få samarbeidet til å fungere godt i vårt langstrakte land, der vedkommende sitter på Ila eller Bredtveit, men der vedkommende ved prøveløslatelse vil høre til en annen av kriminalomsorgens regionkontor og friomsorgskontor.

En annen utfordring jeg merket meg da jeg hørte Mangseths innlegg, er at jeg som statsadvokat må klare å legge til rette disse sakene for domstolen på en best mulig måte. Jeg kan nevne at vi har visse føringer gjennom Riksadvokaten sine retningslinjer, og vi prøver å gjøre så godt vi kan. Spredt over hele landet er det tross alt ganske få saker det her dreier seg om, og vi tar gjerne tilbakemeldinger fra både kriminalomsorgen og domstolen på hvordan man ønsker at dette skal være. Uansett tror jeg det er veldig viktig å få til et godt samarbeid med kriminalomsorgen i forkant av sakene om prøveløslatelse.

9.2 Randi Rosenqvist, leder, Den rettsmedisinske kommisjon

Hovedinnlegget mitt kunne forstås slik at jeg mener at psykiatrien ikke kan gjøre noe for tilregnelige lovbrytere, og at dersom de først har en personlighetsforstyrrelse, så er alt håp ute. Det er ikke dette jeg mener. Men jeg mener at det brukes mye ressurser på å utføre rettspsykiatriske vurderinger hvor resultatet er lite relevant for domstolen, og hvor den siktede får en diagnostisk utredning som han ikke har noe ønske om selv.

Forvaring er kommet for å bli, og jeg synes at aktor ved bevisføring skal redegjøre for:

1. Hva har han gjort nå?
2. Hva har han gjort før?
3. Hvordan har han fungert etter at han har blitt løslatt fra tidligere dommer, i hvilken grad har han klart å ikke gjenta kriminalitet?

Dette er spørsmål som kan besvares uten rettspsykiatrisk diagnostikk. Hvis man dertil innhentet en personundersøkelse med psykososiale opplysninger om hvorvidt tiltalte har fast arbeid og bolig, om han har et rusmiddelmissbruk og om hans familieforhold, så har retten nok informasjon for å vurdere en eventuell forvaringsdom. Ved en slik bevisføring vil retten få håndfast informasjon og tiltalte blir ikke psykiatrisk stigmatisert.

Dessuten synes jeg, og her kommer psykiaterne inn, at når man først har fått en forvaringsdom, så burde man ha krav på en virkelig grundig psykiatrisk/ psykologisk/ nevropsykologisk utredning som skulle være mye mer omfattende enn det en rettspsykiatrisk vurdering er i dag. I denne vurderinger må man spørre:

1. Hva er mannens eller kvinnens kognitive stil, altså, hvordan tenker han?
2. Hva slags impulsivitet har han?
3. Hvordan er hans interaksjon med andre mennesker?
4. Hva med stressmestring, og hvordan takler han frustrasjoner?
5. Finnes det noen somatiske tilstander som kompliserer den psykologiske funksjonen?
6. Finnes det noen medikamentell behandling eller annen behandling som man antar kan være positiv for den dømte?

Hvis man kunne få dette kartlagt, f.eks. gjennom én måned i en institusjon hvor man blir observert på heldøgnsbasis, da kunne man spurt, etter tre eller fem år, i hvilken grad har disse parametrene endret seg? På denne måten ville den rettspsykiatriske eller psykiatriske vurderingen komme i forbindelse med soningen og ikke som en premiss for den opprinnelige forvaringsdommen.

9.3 Berit Reiss-Andersen, forsvarsadvokat

Jeg er bedt om å mene noe om: ”Hva er utfordringen når det gjelder forvaring fra forsvarerens synspunkt?”

Utfordringene er mange, men jeg har valgt tre tema for å antyde et svar:

1. Anvendelsesområdet for forvaring – Noen problematiske områder.

2. Utredning av siktede – Hvilken fagkompetanse er det som gir det beste beslutningsgrunnlag for retten?
3. Hva skjer etter at dommen er falt – Hvilke institusjoner er det forvaringen skal gjennomføres i og hvilket innhold skal det være i soningen?

Anvendelsesområdet

Dette tema kan i seg selv vært et veldig langt foredrag. Jeg vil først si at det er ingen siktede som liker forvaring. Det er et gjennomgående standpunkt blant mine klienter at de ikke ønsker forvaring for noen pris. Det er imidlertid noen unntak. Det hender at jeg får spørsmålet: ”Ja, men kan jeg ikke like gjerne ta forvaring? Jeg kommer til å oppføre meg som en mønsterfange, og da kan jeg jo slippe ut tidligere enn om jeg fikk en tidsbestemt straff.” Det er vanskelig å rådgi på et slikt spørsmål fordi vi ikke har tilstrekkelig praksis ennå på hva som skal være vilkårene ved prøveløslatelse. For personer som imøteser en lang straff, er innholdet i soningen viktig. Forvaringen oppleves som negativ, men det er også viktig for den enkelte å vite når han slipper ut. Ønsket er selvsagt at det skal skje så snart som mulig.

Det er et press fra påtalemyndigheten for å utvide anvendelsesområdet. Det er en tendens at man nedlegger påstand om forvaring i saker hvor man synes at forbrytelsen er særlig straffverdig. Dette ligger utenfor de hensyn som isolert sett kan begrunne forvaring.

Dette er særlig synlig i ranssakene. Ran er ikke blant de forbrytelsene som etter legaldefinisjonen i straffeloven § 39c er regnet som ’alvorlig’. Men så har vi sekkebestemmelsen ’annen alvorlig forbrytelse’, og spørsmålet er om ran kommer i en slik kategori. Et ran er delvis en formuesforbrytelse ved at man skal bemektige seg penger eller andre verdier. Formuesforbrytelser gir ikke grunnlag for forvaring. Hvis dette skjer ved en voldshandling, er man kanskje ganske langt inne i forvaringskriteriene. Gjerningsmannen slår en person helseløs for å bemektige seg verdier, men hva om ranet skjer ved trusler? Spørsmålet er besvart i rettspraksis, ran uten voldsutøvelse *kan* gi grunnlag for forvaring. Dette er slått fast i Høyesteretts dom i det såkalte ”Nordea-ranet” (*Retts Tidene* 2006 s. 309). En av de tiltalte ble dømt til forvaring. Han hadde ikke vært på åstedet, men gitt forutgående og etterfølgende bistand til ranet. Det var et effektivt væpnet ran som var over i løpet av få minutter. Det ble truet med skytevåpen. Høyesterett la vekt på at selv om ingen kom til skade, så ble det skapt alvorlig frykt og farepotensialet var så stort at det ble en alvorlig forbrytelse i lovens forstand. På den annen side har Høyesterett kommet til at et alvorlig knivran ikke dannet grunnlag for forvaring. (*Retts Tidene* 2002 s.1667) I avgjørelsen uttalte Høyesterett at man i vurderingen må se ”styrken og alvorret i volds og/eller trusselinnslaget”.

Når det gjelder NOKAS-saken som Høyesterett skal behandle neste uke, så er det ikke tvil om at både volds- og trusselinnslaget var graverende. Spørsmålet blir om

forvaring er nødvendig for å verne samfunnet, når de domfelte uansett skal sone svært lange dommer.

Begrunnelsen for forvaring er samfunnsvernet. Man sier: ”Denne personen begår så farlige forbrytelser at samfunnet må vernes mot vedkommende. Han må ikke slippe løs før vi er sikre på at det ikke blir gjentatt tilsvarende alvorlige forbrytelser.” Forvaring kan ikke velges fordi dommeren mener at forvaring er et godt og hensiktsmessig tilbud til siktede. ”Du har godt av forvaring” kan ikke være begrunnelsen for å idømme forvaring. Jo alvorligere en forbrytelse er, jo vanskeligere er det å begrunne forvaring. For å idømme forvaring må dommeren mene at domfelte fortsatt er farlig for samfunnet etter soning. Hvordan kan en dommer vite at vedkommende fortsatt vil være farlig om 10-15 år? Denne problemstillingen kommer opp i NOKAS-saken, hvor alle er idømt svært lange straffer.

Utredning av den siktede

Lovens hovedregel er at det skal foretas personundersøkelse. Lovens hovedregel blir ikke praktisert. Det er meget unntaksvis at det utelukkende er en personundersøkelse som danner grunnlag for domstolens avgjørelse. Et unntak er ”Nordea-ranet” som jeg nevnte tidligere. Jeg mener at dette er en ordning som må evalueres. Det er uheldig å ha en hovedregel som ikke praktiseres. Da er enten domstolene illojale, eller så det er noe med personundersøkelsen som ikke fungerer. Jeg er glad for at rettspsykiatrien i prinsippet er ute fordi de sakkyndige uttaler seg med så stor autoritet og tyngde om noe de egentlig ikke vet så mye mer om enn andre. På den annen side, når jeg selv står i retten, synes jeg psykiaterne gir meg interessant informasjon. Det tror jeg dommere og statsadvokater også tenker, særlig når karakteravvik og personlighetsforstyrrelser er inne i bildet. Det bør evalueres hvorvidt de psykiatriske vurderinger egentlige er relevante for å avgjøre om forvaring skal anvendes.

Innholdet i forvaringen

Utvalget som nå evaluerer særreaksjonene, har, forenklet sagt, fått i mandat å undersøke ”Hva er det som egentlig skjer bak murene?” Det er grunn til å bekymre seg for om forvaringsdømte får den behandling de har krav på. Forvaringsanstaltene har ikke blitt det Stortinget forutsatte da særreaksjonene ble vedtatt i 1997. Det skulle være særskilte institusjoner med store tverrfaglige team. Det er ikke opprettet noen særskilt institusjon. Ressurstilgangen som ble forespeilet har heller ikke kommet, og det er generelt usikkert hva innholdet i forvaringsreaksjonen rent faktisk er i dag. Det idømmes forvaring, uten at vi egentlig vet hva reaksjonen innebærer i praksis.

9.4 Henning Torma, miljøterapeut Bredveit fengsel og forvaringsanstalt

Jeg vil i dette innlegget formidle noen utfordringer vi miljøterapeuter på Bredveit mener vi står overfor fremover i henhold til forvaringsordningen.

Videreutvikling av forvaringsordningen

En av flere utfordringer fremover vil være å videreutvikle forvaringsordningen til en ordning der behandling og endringsarbeid for de forvaringsdømte lettere kan oppnås. Utfordringen her ligger da etter vår mening i å ha en egnet avdeling for dette på Bredveit. Vi mener at det burde opprettes en avdeling for kvinner med spesielle behov, der forvaringsdømte kan sone. De 4 kvinnene som i dag soner en forvaringsdom på Bredveit, har alle sammensatt og vanskelig personlighetsproblematikk. Vi vet også at det er flere ordinære innsatte som har store psykiske problemer.

Vi mener at hvis det opprettes en avdeling for disse kvinnene med spesielle behov, vil det lettere kunne tilrettelegges for god miljøterapi der endring og bedre livskvalitet for denne gruppen bedre kan ivaretas. Vi mener samtidig at de forvaringsdømte ikke er en ensartet gruppe, og de burde også få mulighet til å følge progresjonen som øvrige innsatte får hvis det blir vurdert som hensiktsmessig av den forvaringsdømte selv og hennes primærgruppe. Det vil også kunne forhindre en ytterligere stigmatisering av de forvaringsdømte ved at de kan følge ordinær progresjonsordning ved fengselet.

Utfordringen for oss på Bredveit blir derved å sette søkelyset på behovet for en ny avdeling for å ivareta de målene som er satt i forskriften om gjennomføring av forvaring.

Innholdet i forvaringen setter spesielle krav. De forvaringsdømte må i motsetning til øvrige dømte, dokumentere endret atferd slik at domstolen blir overbevist om at vedkommende ikke faller tilbake til kriminalitet ute i samfunnet. Da forvaring er en særordning, stilles det ulike krav til den forvaringsdømte for at en løslatelse skal kunne innvilges av retten. Kravene dreier seg i størst mulig grad om den innsatte har endret adferd og om det foreligger en nærliggende fare for at det skal begås nye kriminelle handlinger. For at den forvaringsdømte skal kunne vise endret adferd, er det i særskilt grad nødvendig at den innsatte har et behandlingsopplegg rundt seg. Derfor har politikerne stilt krav til et annet innhold enn i vanlig fengselsstraff. Alle forvaringsdømte skal ha grundig behandling med fokus på egenvekst og endring. Det skal tas sikte på å gi de forvaringsdømte et helhetlig døgntilbud der atferdstrening, arbeidstrening, lovbruddsrelatert og annen programvirksomhet, undervisning og ulike fritidsaktiviteter er viktige elementer

(Ot.prp. nr. 46 (2000-2001) s. 43). Av retningslinjene for gjennomføring av forvaring fremkommer det at de som idømmes forvaring, skal kunne sone ved egne avdelinger som er egnet til strukturert, målrettet miljøarbeid. Miljøterapeutene og betjentene som arbeider med denne gruppen innsatte, har siden 2003 arbeidet så målrettet og systematisk som det lar seg gjøre under de rådende forholdene. På grunn av rutiner i fengselssystemet og mangelfull miljøterapeutisk helhet har årene vært preget av ulike utfordringer. Mange av disse utfordringene og problemene kunne ha vært unngått ved å ha en egen avdeling hvor hovedfokus hadde vært på målrettet strukturert miljøarbeid – som handler om systematisk å tilrettelegge miljøbetingelser for å kunne gi en best mulig livssituasjon og gode utviklingsmuligheter for dem man arbeider med. Miljøterapi er en behandlingsform som benytter aktiviteter i her-og-nå situasjoner for å skape ønsket endring. Man knytter erfaringer og hendelser som skjer gjennom aktivitetene til samtaler rundt følelser, menneskelige relasjoner, opplevelser og mestring. Her kan de ansatte og innsatte sammen sette grenser og konfrontere, slik at den innsatte lærer alternative strategier og å uttrykke egne behov. Avdelingen skal være et fristed hvor mellommenneskelige relasjoner kan prøves og feiles.

Omgivelsene må ligge til rette for å oppnå disse mulighetene. I en ordinær fengselsavdeling ser vi det som vanskelig å få til en terapeutisk dynamikk der tanken er læring og prøving av forskjellige handlingsmønstre som gir mestringsfølelse, håp og tro på motivasjon til endring.

Trening ute i samfunnet

En annen utfordring vil være å trene så mye som mulig ute i samfunnet for å prøve å motvirke at forvaringsinnsatte blir institusjonalisert. Det er en utfordring å vise nytten i dette som en preventiv effekt mot ny kriminalitet, og det endringspotensialet som ligger i dette. Lært hjelpeløshet, manglende fungering og dertil dårlig mestringsfølelse fører ikke til personlig vekst og tilfredshet, som er en av bærebjelkene i det samfunnet i dag definerer som et ”velfungerende” menneske.

Vi vil med dette derfor be om at vi miljøterapeuter får tilbake muligheten til å gå ut på fremstillinger¹⁴ sammen med de forvaringsinnsatte. Dette var mulig tidligere. Hyppige utganger kan være meget motiverende for innsattes fremtidsutsikter og dertil motivasjon for endring. Vi vet også at utganger og sosialt samvær tilrettelegger for å oppnå en god relasjon, som vil være meget hensiktsmessig i en hjelperolle.

---

¹⁴ Utganger fra fengselet sammen med tilsatte.

Vi vil her ilegges et ansvar å vurdere den innsatte før utgang, og vi ser det slik at vi som jobber tettest med disse kvinnene er de som kjenner dem best og som best kan vurdere sikkerheten i tverrfaglig samarbeid med fengselets øvrige ansatte og ledelse. Vi ser det som en utfordring å få innvilget myndighet til å få dette ansvaret. Det er også en meget terapeutisk nytte av å ”smi mens jernet er varmt” og å slippe å søke regionen om utgang, som er byråkratisk og kan ta lang tid. Vi mener at sikkerheten må komme først, men at det her må være rom for mer skjønnsmessige vurderinger i ivaretagelse av sikkerheten der en inviterer til samarbeid mellom ansatt og innsatt. Det å ha mulighet til å påvirke sin hverdag og også utgang fra fengselet, kan komme den enkelte til gode i sin progresjon frem mot full frihet. Det ligger også mye konsekvenslæring i det å vurdere seg selv, sine handlinger og sin form forut for en eventuell mulig utgang. Med tanke på at meningen i forvaringsordningen er at de forvaringsdømte en dag skal tilbake til frihet, er det etter vårt syn mye ”fremtidig-sikkerhet” i å trene på å være ute i samfunnet før den dømte faktisk befinner seg i samfunnet.

Siden vi miljøterapeuter ikke alltid trenger å fysisk være tilstede ved fengselet som vakthold, har vi faktisk en unik mulighet/ressurs til å tilrettelegge for at innsatte skal få trene i samfunnet. Dette dersom vi igjen fikk tilbake muligheten til å gå ut to miljøterapeuter sammen med en forvaringsinnsatt.

Overføring til psykiatrien og tilbud om behandling

Vi mener det også er en utfordring å legge klare rammer og føringer for overføring til psykiatrien, både i forhold til utredninger og behandling. Jeg vil si at jeg på Bredtveit har blitt vitne til å se kvinner som lider unødvendig under uverdige forhold fordi de har vært psykotiske og symptomene på psykiske lidelser har vært så kraftige at de overhodet ikke burde vært i fengsel, men i psykiatrien. Utfordringene med dette vil være å etablere faste plasser og rutiner for innleggelse.

Utfordringer fremover vil også være å sikre at alle forvaringsdømte får tilbud om behandling dersom de ønsker det. Det burde etter vår mening være lagt til rette for at de kan benytte seg av den type behandling som menes å være den riktige for vedkommende. De forvaringsdømte kan sies i noen tilfeller å være dømt til behandling. Derfor burde det ligge et solid behandlingstilbud i bunnen. Et forslag kunne være en fast avtale med et behandlingsteam eller en egen post i budsjettet for dette formålet, som kan dekke utgiftene til denne behandlingen.

9.5 "Guttorm", prøveløslatt forvaringsdømt – tidligere innsatt på Ila

Jeg tenker at forvaring må ha vært et alvorlig stort puslespill som har vært komplisert og krevende å få til. Jeg tror at for å "produsere" forvaringsinstituttet til det punkt hvor det er fullkomment, eller hvor det er optimalt, så gjenstår det mye arbeid. Jeg har sagt før at jeg tror lovgiver og de forsamlingene som har snekret sammen dette instituttet, har hatt veldig seriøse holdninger og meninger og har hatt gode intensjoner. I ettertid ser vi at det tok lang tid å komme i gang, og i overgangen satt det sikringsdømte som trodde at de skulle sitte livet ut på en dom på f.eks. fire til seks år. Det var nok en del startproblemer, men jeg tror man er over det stadiet nå.

Når man leser særreglementet¹⁵, ser man at det står veldig mye positivt der, men alt har ikke kommet med i praksis fra starten av. Ila har mange gode tilbud og er kanskje helt unikt i Europa når det gjelder arbeid og utdanning for fangene. Jeg tror utdanning og arbeid er essensielt. Bare å lære å lese en tommestokk på et snekkerverksted kan være viktig for noen. Å kunne delta i en samtale om en praktisk ting, det å vite noe om det som det snakkes om, er enormt viktig. Å kunne lære seg enkel teori som man ikke lærer på gata eller andre steder, er også enormt viktig. Dette er forhold som er med og bygger opp hver enkelt.

Samtidig er det enormt viktig å vise hver enkelt innsatt respekt under soning. Jeg har opplevd flere situasjoner hvor innsatte er blitt vist lite respekt og blitt behandlet dårlig. Det tror jeg ikke bidrar til å utvikle personer positivt. Bare et lite eksempel på mangel på empati på feil sted: En innsatt matet en tilstedeværende katt og fikk beskjed av betjenten at det fikk han ikke lov til. Kanskje pga. at det kunne tiltrekke seg uønskede dyr. Men den innsatte viste i alle fall forståelse for en sulten og pjuskete katt. Den så sulten og ustelt ut og manglet antageligvis både omsorg og kjærlighet, men den innsatte så at det var et levende skapning som trengte mat. For dette ble den innsatte truet med refselsler. Et annet eksempel var en innsatt som spurte etter medisinen sin, hvor betjenten satt og la kabal på pc-en og sa at han måtte vente. Den innsatte skulle imidlertid ha medisin ved spesielle klokkeslett. Slike episoder må man prøve å unngå, for de skaper mye splid, og det skaper i alle fall ikke samarbeid og relasjoner mellom betjening og fanger.

Jeg håper at kontroll og sikkerhet ved rapportering, journaler o.l. etter hvert er kommet på plass. Når det gjelder idømmelse, forlengelse og eventuell løslatelse fra retten, burde kanskje forvaringsinstituttet hatt en egen instans? Ikke minst med tanke på rettssikkerheten var det kanskje mulig at man hadde en spesiell rett for

---

¹⁵ Forskrift og retningslinjer.

forvaring, altså en forvaringsrett, hvor folk var spesialister? Det er vel en kjent sak at spesialister gjør en bedre jobb enn de som er generalister.

Jeg har noen ideologier, og en av dem er at man må snakke mer med fanger før man lager lover og regler. Jeg tror at det er de som vet best hvor skoen trykker. Jeg tror også at når man skal endre en person må man begynne å arbeide med det gode i personen og arbeide videre med det. Likeså er det viktig å skape positive fanger – represalier gagnar ingen.

I det store og det hele tror jeg intensjonene med forvaring er gode – det er bare så synd at budsjettpostene ikke står i stil med forventningene.

10.0 Orientering om gruppen som etterkontrollerer reglene for forvaring, strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner

Siri Weisæth, gruppens sekretær

I april 2006 nedsatte Justisdepartementet en utredningsgruppe som skal etterkontrollere særreaksjonene som trådte i kraft 1. januar 2002. Gruppen ledes av Øystein Mæland, divisjonsdirektør ved Ullevål Universitetssykehus. De øvrige medlemmene er førstestatsadvokat Berit Sagfossen ved Oslo statsadvokatembete og Emmanuel Revis, leder for Sentral Fagenhet for tvungen omsorg, St. Olavs Hospital, avdeling Brøset.

Gruppens mandat er utarbeidet av Justisdepartementet i samarbeid med Helse- og omsorgsdepartementet, og rapporten skal leveres 31. desember 2007¹⁶. Mandatet er meget omfattende (9 sider), og jeg må begrense meg til å omtale de punktene som omhandler forvaring.

Vi er en liten gruppe, hvor alle gruppemedlemmene gjør dette arbeidet ved siden av full stilling i ordinær jobb. Dette gjelder imidlertid ikke sekretæren, som har definert 40 % av sin stilling på Kompetansesenteret for sikkerhets-, fengsels og rettspsykiatri for Helseregion Sør-Øst til dette arbeidet. Både av hensyn til ressurser og kompetanse er vi helt avhengig av ekstern utredningshjelp. Vi har derfor bedt bl.a. KRUS, Kompetansesenteret for sikkerhets-, fengsels og rettspsykiatri for Helseregion Sør-Øst, Regional sikkerhetsavdeling på Dikemark og Statsadvokaten i Oslo om å bistå oss. I tillegg innhenter vi informasjon fra politiet og påtalemyndigheten, kriminalomsorgen, Den rettsmedisinske kommisjon, kontrollkommisjonene, brukerorganisasjonene m.fl.

Vi har vært både på Ila og Bredtveit for å danne oss et bilde av innholdet i en forvaringsdom, og vi har snakket med noen forvaringsinnsatte for å høre deres synspunkter. Vi planlegger i tillegg et besøk på Sandvika DPS (distriktspsykiatrisk poliklinikk) i løpet av høsten.

Mandatet og problemstillingene knyttet til forvaring

---

¹⁶ Ny frist er satt til 1. april 2008.

Jeg vil punktvis gå igjennom mandatet og kort si litt om hvordan vi arbeider med de ulike problemstillingene vedrørende forvaring:

Vi vil gå igjennom hver eneste forvaringsdom og registrere en rekke demografiske data slik som kjønn, alder, etnisitet, utdanning, livsopphold, voldshistorikk, diagnoser, rusproblematikk m.m. Jeg kan i denne sammenhengen si litt om statistikken fra og med 2002 til og med 2006, som utgjør vårt grunnlagsmateriale. I denne perioden på fem år ble 124 personer dømt til forvaring. Dette tallet inkluderer de som har fått konvertert sikringsdommene til forvaring. Av de 124 personene var det 118 menn og 6 kvinner. Én person har fått to forvaringsdommer. I denne perioden var det i tillegg ca. 85 personer som fikk en dom til tvungent psykisk helsevern (TPH), og 17 personer som ble dømt til tvungen omsorg.

Vi skal registrere de aktuelle lovbruddene i forvaringssakene. Vi gjør en tilsvarende gjennomgang av dommer til TPH og ser etter forskjell i typen lovbrudd. Så langt ser vi at i utilregnelighetsgruppen er det svært få seksualforbrytelser i form av overgrep mot barn, men det finnes tilfeller av voldtekt.

I tillegg skal vi se på hvilke momenter som blir vektlagt av retten. Omfanget av bruken av rettspsykiatrisk sakkyndige og vektleggingen av deres uttalelser, er et viktig element i denne problemstillingen. Likeså er spørsmålet om hva slags farlighetsvurderinger som blir lagt til grunn for rettens vurderinger, og om det i dette spørsmålet er dissens mellom lekdommere og fagdommere.

Vedrørende tidsrammer vet vi at det er avsagt dommer med minstetid ned til ett år som *ikke* er konverteringsdommer. Med varetektsfradraget kan personer som får så kort minstetid, raskt begjære seg prøveløslatt. I disse sakene kan det være problematisk for fengslene å motivere de innsatte til å jobbe med endringsarbeid. Et typisk eksempel kan være en person som har begått et mindre alvorlig lovbrudd, f.eks. trusler. Siden vedkommende har en tung historikk vedrørende trusler, og med tanke på at vedkommende tidligere har gjort alvor av truslene sine, idømmes han forvaring som et slags ”føre var”, men med kort minstetid. Et annet moment angående tidsrammer er om noen har sittet tidsrammen ut uten forutgående prøveløslatelse eller forlengelse av tidsrammen. I vårt materiale gjelder dette kun én person som er blitt løslatt fra Ila.

Vi foretar samme gjennomgang som nevnt ovenfor med utgangspunkt i dommer hvor det ble lagt ned påstand om forvaring, men hvor resultatet ble ubetinget dom. Vi har likeledes en del saker hvor flere er tiltalt for samme forhold, men som av ulike grunner ender opp med forskjellige resultat. Slike saker kan være godt egnet til å illustrere hvordan individuelle forhold kan spille inn i idømmelsen av

forvaring, f.eks. lovbruddets art, medvirkning, forsøk, tiltaltes funksjonsevne, tidligere rulleblad og gjentakelsesfare.

Vi skal i tillegg se om det er noen personer under 18 år som er dømt til forvaring. Så vidt vi vet, er det så langt ingen. Vi vet at en 17-åring fikk forvaring i tingretten, men dommen ble anket, og resultatet i lagmannsretten ble at vedkommende ikke fikk forvaring nettopp på grunn av sin unge alder.

Hvor og når forvaring utholdes, er også et tema i mandatet. I hovedsak er de fleste samlet på Ila og Bredtveit. Noen sitter i Bergen og Trondheim, men også Oslo fengsel, Ringerike fengsel og Ullersmo fengsel har i perioder forvaringsdømte.

Angående prøveløslatelse, var 26 løslatt på prøve ved årsskiftet 2006/2007, mens 11 var løslatt. De fleste ble prøveløslatt rett fra Ila uten utslusing via andre fengsler. Vi har ikke mulighet til å følge opp de prøveløslatte/løslatte – det blir for omfattende. Det følger heller ikke av mandatet, men dette bør gjøres snart ettersom gruppen stadig blir større. Tilbakefallsstatistikken er svært interessant, og vi kjenner til noen saker hvor personer sitter i varetekt for nye forhold i prøveløslatelsesperioden. I følge mandatet skal vi imidlertid evaluere hjemmelen om prøveløslatelse på særskilt grunnlag, dvs. forvaringsdømte som prøveløslates med vilkår om å ta opphold i en institusjon eller kommunal boenhet ut over ett år. Dette gjelder 8 personer; flere av dem med psykisk utviklingshemming og noen er plassert i psykiatrien.

Det siste punktet jeg skal nevne her er spørsmålet en ”åpen anstalt” for å sikre en gradvis overgang for de forvaringsdømte til et liv i frihet. I dag er det vanskelig å få overført forvaringsdømte til åpne anstalter, og vi spør oss hva skal til for at de kan utsluses til sitt nærmiljø? Skal man opprette en egen utslusingsenhet underlagt Ila, eller finnes det andre løsninger? Vi vet at Justisdepartementet vurderer å opprette 10 nye forvaringsplasser. Foreløpig er det usikkert om disse plassene er ment for utslusing eller om dette er et utslag av behov for flere ordinære plasser¹⁷.

---

¹⁷ Fra 1. januar 2008 blir det opprettet 10 nye forvaringsplasser i Trondheim fengsel. Disse er såkalte ”lukkede” plasser.

11.0 Referanser

Aftenposten (10.6.2007). Grov vold gir oftest forvaring. (Morgenutg.)

Aftenposten (25.7.2006). Fanger slipper fri mot fengselets råd. (Morgenutg.)

Aftenposten (17.7.2006). Kritiserer politikere for forvaring. (Morgenutg.)

Asker og Bærum tingretts dom av 30.9.2005.

Den rettsmedisinske kommisjon. Nyhetsbrev nr. 15. mars 2006.

Granheim, P. K. (2007): *Evalueringsrapport VINN Samtalegruppe for kvinner – basert på datamateriale fra norske og svenske enheter 2006-2007.* Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter. (Småskrift; 1).

Johnsen, B. (2003). *Forvaring i tall og tekst: Forvaringsstatistikk 1. januar 2002 – 28. februar 2003.* Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter. (Dokumentasjon og debatt; 2).

NOU 1990:5. *Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner: Straffelovkommisjonens delutredning IV.*

Ot.prp. nr 90 (2003-2004). *Om lov om straff (straffeloven).*

Ot.prp. nr. 46 (2000-2001). *Om lov om endringer i straffeloven og i enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endringer i straffeloven §§238 og 239).*

Ot. prp. nr. 87 (1993-1994). *Om lov om endringer i straffeloven m.v. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner).*

Rettstidende 2007, s. 187.

Rettstidende 2006, s. 309.

Rettstidende 2003, s. 1787.

Rettstidende 2002, s. 1677.

Thorsen, L. R. (2007). Nye særreaksjoner mindre brukt. *Samfunnsspeilet*, nr. 1, s. 22-31. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.